

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANKA PIRŠ

SLOVENIJA JE SLOVENSKIM ROMOM DOM
(STEREOTIPI IN PREDSDOKI)

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANKA PIRŠ

mentor: izr. prof. dr. Gregor Tomc

SLOVENIJA JE SLOVENSKIM ROMOM DOM
(STEREOTIPI IN PREDSDOKI)

diplomsko delo

Ljubljana, 2005

UVOD

1. SLOVENSKA DUŠA

- 1.1 Nacionalna zavest**
- 1.2 Odnos do tujcev**

2. ROMSKA DUŠA

- 2.1 Romi v Evropi**
- 2.2 Romska duša**
- 2.3 Romi v Sloveniji**
- 2.4 Romska problematika v Sloveniji**
- 2.5 Možne rešitve in načrti**

3. STALIŠČA

- 3.1 Pogoji spreminjanj stališč**

4. STEREOPTIPI

- 4.1 Rušenje mita o enakopravnosti Romov**
- 4.2 Kaj je stereotip**
- 4.3 Teorije nastankov stereotipov**
- 4.4 Etnični stereotipi**
- 4.5 Avtostereotipi kot nacionalizem**

5. PREDSDODKI

- 5.1 Negativni etnični ali socialni predsodki**
- 5.2 Izvor predsodkov**

6. BI ŽELELI ROMA ZA SOSEDA?

- 6.1 Spol**
- 6.2 Izobrazba**
- 6.3 Urbano, neurbano okolje**
- 6.4 Tip krajevne skupnosti**
- 6.5 Vernost**
- 6.6 Obiskovanje verskih obredov**
- 6.7 Zaključek**

7. ROMI V MEDIJIH

8. ZAKLJUČEK

9. LITERATURA

10. PRILOGE

- 10.1 Prikoga 1**
- 10.2 Priloga2**

UVOD

V začetku leta 2005 se je na osnovni šoli Bršljin v Novem Mestu pojavil problem. Problem z »neciviliziranimi« Romi.¹

Lahko bi rekli, da je to »klasičen« problem med manjšinsko romsko skupnostjo in večinskim prebivalstvom v Sloveniji. Slovenija je v resnici majhna in relativno »etnično čista država« z izjemo obdobjem povojnih migracij. Na ozemlju Slovenije živijo tudi etnična skupina Romi in to že nekaj stoletij. Po neuradnih podatkih jih je 7000 in so tradicionalno razseljeni na področjih Dolenjske in Bele Krajine, Prekmurja in Gorenjske regije. Niso sprejeti, kot enakovredni državljani, ampak jih večina dojema(mo) kot problem. Govorimo o romskih vprašanjih, ki bi jih bilo treba čim prej razrešiti. Ustava RS pravi, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji določa zakon (Uradni list RS, št.33/1991, člen 65). Glavni izziv na tem področju je, kako istočasno zagotoviti enako obravnavo vseh državljanov ter s posebnimi ukrepi pomagati Romom pri njihovi integraciji, upošteva razlike glede drugačnega načina življenja, tradicije in kulture Romov.

Na osnovno šolo Bršljin hodi okoli 70 romskih otrok. Aktualni dogodek, ki sovpada s časom nastajanja te diplome je ustvaril klimo ogroženosti v določenih trenutkih celo sovraštva. Delovanje je bilo neposredno usmerjeno proti pripadnikom drugih skupin. Poudarilo je neenakovreden položaj Romov, ki se največkrat kaže v preprečevanju dostopa do nekih občih dobrin, denimo enakih možnosti šolanja, zaposlovanja, bivanja, oziroma v kratenju njihovih osnovnih državljskih svoboščin in pravic, ki pa jih ima na razpolago dominantna skupina.(glej Nastran-Ule 2000).

Ob dogodku na Dolenjskem je večina medijev le redko pozabila poudariti, da gre za spor med Romi in Slovenci, kar je povzročilo vsesplošno medijsko afero. Množični mediji so ob ustrezni politični podpori uspeli sprožiti in še poglobiti velik strah dominantne skupine pred manjšino. Izjema je bila le revija Mladina, ki je skušala problematiko širše predstaviti.

¹ Oče nekega romskega otroka, ki je obiskoval Osnovno šolo Bršljin, je po besednem konfliktu njegovemu učitelju primazal klofuto. Na to se je odzvalo nekaj staršev neromskih otrok in zahtevalo premestitev vseh romskih otrok s te šole na druge šole v občini. Konflikt je prerasel v javno afero, pritožba je romala na Ministrstvo za šolstvo in šport. Na tej šoli so izvajali integrirani pouk, večina učencev, ki so po slabši učni uspešnosti izstopali iz povprečja, je bilo Romov. Minister Zver je na vso zadevo odreagiralo tako, da je odredil parcialni pouk. Strokovna javnost je jasno izrazila stališče, da je tako ravnanje diskriminatorno.

V diplomskem delu sem želela poiskati odgovor na vprašanje, zakaj smo v odnosu do Romov (in drugačnih) obremenjeni s stereotipi in predsodki. Bistvo tega je avtomatizem pri uporabi predsodka in takojšna ocena objekta brez miselne in kritične distance od subjekta od objekta.

V mojem primeru je subjekt romska manjšina, ki živi v Sloveniji že nekaj stoletij in ima svojo specifično kulturo, katere meje se vedno bolj meglijo. Objekt, ki presoja, pa je večinsko prebivalstvo.

Romi so etnična manjšina, ki ji je bilo tokom zgodovine prizadejano verjetno največ krivic. Na svojih poteh Romi niso puščali nobenih vidnih sledi. Skozi temo, s katero so pokrite njihove steze in potovanja, so prinesli svoj govor in ustno izročilo. Njihova potovanja so rekonstruirana s pomočjo podatkov, ki so jih raziskovalci črpali iz arhivskih dokumentov, kronik, potopisov in zakonskih odredb. Ključnega pomena pri razumevanju njihovega preganjanja je dejstvo, da so narod, ki nikoli ni imel svoje matične dežele. To pomeni, da nimajo svoje vlade, ki bi vstopila na politično polje in se po najboljših močeh borila za pravice državljanov, ki živijo izven njenih meja. Z drugimi besedami, Romi po vsem svetu (tudi v Sloveniji) so odvisni od politične ureditve države v kateri gostujejo ali domujejo. Ocenjujejo, da jih danes po Evropi živi okoli 10 milijonov. Največ na Madžarskem in Slovaškem, kjer se srečujejo tudi z največjo diskriminacijo. Po poročilih ERIO-na (European Roma Information Office) je Slovenija pri reševanju romske problematike nekako v sredini. Govorimo seveda o bivanjskih razmerah in socialnoekonomskem statusu. Moje polje opazovanja je osredotočeno samo na Slovenijo, čeprav se mehanizmi stereotipov in predsodkov v veliki meri ujemajo z izkušnjami celotnega evropskega prostora – seveda z določenimi odstopanji, katerih pojasnjevanje pa bi bilo za diplomsko delo preobsežno, a prav gotovo zanimivo.

V prvem delu bom predstavila slovensko in romsko kulturno zorenje skozi significantne zgodovinske dogodke v časovnem toku na zemljepisnem prostoru v katerem so se kalile do danes.

Lahko bi dejali, da sta si romska in slovenska kultura v osnovi popolnoma različni, kar je prav gotovo pomemben dejavnik za veliko medsebojno nesprejemanje. Gre seveda za golo teoretično trditev, saj Romi živijo na ozemlju Slovenije že vrsto let, kar pomeni, da so se s svojim okoljem tudi asimilirali. Tako v Prekmurju zasledimo mnogo manj trenj med Romi in okoliškim prebivalstvom, kot na Dolenjskem.

Teoretično analizo slovenske duše sem največ črpala iz del Antona Trstenjaka, ki se je z slovenskim značajem največ ukvarjal. Literature, ki se ukvarja z Romi, je kvantitativno več, čeprav je res, da se zelo prekriva in je večkrat posledica sklepanj, kot pa realnih dejstev.

Za potrebe diplomske naloge sem opravila intervju z Romom, saj sem tudi sama o romski kulturi večinoma črpala iz literature in le malo iz izkušnje. Teoretski del je sestavljen iz predstavitve mehanizmov oblikovanja stališč, stereotipov in predsodkov. Predstavljam njihove pozitivne in negativne plati. Na podlagi teorije poskušam nakazati možne rešitve, ki so v osnovi znanstvenikom, ki se ukvarjajo s to problematiko, že jasne, vendar se v realnosti izjemno površno izvajajo. Praktični del naloge pa osvetljuje medijsko podobo Romov med leti 2002 in 2004. Mediji so približna, a še vedno pomembna slika mnenja večinskega prebivalstva, hkrati pa javno mnenje tudi ustvarjajo. Na internetu sem pregledala članke dveh najbolj branih slovenskih dnevnikov Dela in Dnevnika. Analizirala sem tudi vprašanje iz Raziskave Javnega mnenja (2002) – Koga si anketiranec ne bi želel za soseda. Najmanjši del praktičnega dela pa je že prej omenjen pogovor z Romom, ki opiše svoje videnje romskega vprašanja v Sloveniji.

Menim, da na Rome v Sloveniji še vedno gledamo kot na tujce, s katerimi so samo in le težave. Gre za problem javnega mnenja, ki je ksenofobično in vsakršno drugačnost sprejema samo v kontekstu prilagoditve večinskim smernicam. To pa pomeni, da drugačnost v Sloveniji ni sprejeta z toleranco. Gre za dvojno dožemanje Romov. Po eni strani naj bi bili grdi, umazani in zli, po drugi strani pa je njihova podoba romantično obarvana – bili naj bi lepi, preprosti in skromni. Ta dualnost izhaja iz različnih nivojev – tako iz vladnih institucij, medijske podobe in splošnega javnega mnenja. Slovencev pa Romi kot ljudje dejansko ne zanimajo, kar pomeni, da jih na splošno gledano niti ne poznajo. V romska naselja odhajajo le novinarji in občinski predstavniki ob posebnih priložnostih. Zgodí se, da le ob večjih romskih praznikih, a največkrat takrat, ko je treba reševati določene probleme. Drugače pa lahko trdimo za Rome, ki so rojeni v Sloveniji, govorijo in se izražajo v slovenskem jeziku, poznajo slovenski socialni sistem, igrajo v slovenski nogometni ligi, berejo slovenske časopise, gledajo slovensko televizijo ...da so enakopravni državljani republike Slovenije.

1. SLOVENSKA DUŠA

Govoriti samo o Romih, njihovi tradiciji ter problematičnih razmerah, v katerih živijo, bi bilo krivično. Načrtovati razrešitve romskega vprašanja samo na podlagi poznavanja »romske problematike« pa površinsko. Pomembno je pogledati, kdo je dominantna skupina, ki obkroža manjšino. V tem primeru torej slovenski narod.

Trstenjak se je v osnovi spraševal ali sploh lahko govorimo o enem narodu: »Ko začenjam s to temo, sem v začetku zmeraj nekako malodušen. Zelo različni smo Slovenci ne samo po narečjih ali dialektih, da se včasih komaj med seboj razumemo, ampak tudi po značaju, temperamentu in navadah. Zelo smo različni. Vsiljuje se nam vprašanje: Ali smo potem sploh en narod, če smo tako različni?« (Trstenjak 1991) V nadaljevanju začetne pomisleke ovrže, saj meni, da je različnost bogatitev naroda ter da slovenska duša vendarle obstaja in sicer v slovenskem značaju. Dejavnike, ki zaznamujejo narodov značaj in kaj se združi v skupni imenovalci in oblikuje obraz in dušo naroda, sem prevzela po Trstenjaku. (ibid.) Ta govori o treh dejavnikih, ki so vplivali na slovenski narod, da je postal to, kar je danes:

1. ZGODOVINSKO-ČASOVNI
2. ZEMLJEPISNO-PROSTORSKI
3. SPECIFIČNO KULTURNI

Časovno zgodovinsko so Slovenci živeli in se kulturno razvijali vsaj pod tremi različnimi političnimi, narodnostnimi in kulturnimi vplivi. Govorimo o avstrijskem, italijanskim in madžarskem vplivu. Tem v trojnemu vplivu pa bi lahko dodali tudi močan južni vpliv, ki je vel iz Hrvaške. Tako je slovenski narod dobil vtisnjen trojni pečat (alpski, panonski in mediteranski). Od zgodovinskega dejavnika je očitno odvisno kakšne so že skoraj stereotipne značilnosti prebivalcev posameznih regij. Posledično pa se je narod razvijal tudi politično razcepljen. Razvijale so se pokrajinske samozavesti. To razločevanje je ostalo še do danes in sicer ko govorimo o Kranjcih, Gorenjcih, Štajercih, Korošcih itn. Ustvarjali so se heterostereotipi, ki so bili do drugih neugodni in so živi še danes, manifestirajo pa se v drobnih vsakdanjih stvareh. Jasno je, kdo si naroča Union in kdo Laško pivo pa čeprav so opazke v zvezi s tem pospremljene s smehom. Trstenjak (ibid.) je opisal Gorenjce, kot zanesljive, poštene, ponosne. Meni, da so hiše na gorenjskem še ponoči odklenjene. Dolenjci živijo po hribih in so torej bolj mehki in popustljivi, ter gostoljubni. Za Prekmurce pa je značilna osamljenost - narodna osamljenost, v kateri so se bolj naslonili na

Madžare, kot na matični narod. Morda je tudi to delno razlog zakaj so prekmurski Romi bolj asimilirani od dolenjskih ter da se o gorenjskih Romih manj govori in piše v množičnih medijih.

Tudi dejstva, da smo Slovenci sprti narod, ne moremo obiti. Iz preteklosti je znan razdor med nekatoličani, ki naj bi bili radikalci, in katoličani. Ločitev duhov nam je prišla v kri. Med Drugo svetovno vojno je v Sloveniji divjala huda državljanska vojna. Trstenjak navaja, da se še danes pričamo za besede in njihove končnice. Težko se sporazumemo v besedilu, kaj šele v dejanju. Trstenjak meni, da je pri nas postal politično sumljiv tisti politik, ki si prizadeva za spravo in slogo (ibid.). Trstenjak pa se dotakne tudi velikega števila samomorov, ki velja za Slovence. Navaja zapiske Erwina Ringla, dunajskega profesorja psihologije, ki je v Sloveniji opravil nekaj študij. Menil je, da je vsem slovenskemu življu skupna nevrotičnost. Bili naj bi namreč na moč občutljivi, prepirljivi in zamerljivi, polni zavisti in bi z lahkoto drug drugemu izpraskali oči. Življenjsko silo pa si Slovenec izčrpava tudi s preveliko tankovestnostjo in pikolovstvom v izpolnjevanju dolžnosti. Na koncu se znajde pred mejno situacijo in ne more več živeti, ter naredi samomor. No, pretirana generalizacija velja za enega glavnih virov metodoloških zmot v znanosti. (ibid.) Očitno je, da so si posplošene lastnosti Slovencev v velikem nasprotju s posplošenimi lastnosti Romov, ki se mnogo manj samoobtožujejo in se med seboj družijo v skoraj plemenske zveze.

Zemljepisno-prostorsko pa smo mejni narod. »Imejmo pred očmi, da smo Slovenci tako maloštevilni, da so nas same meje, da zlepa nimamo nikjer zemljepisnega središča, ki nanj ne bi vplivala bližina meje. Menda lahko celo rečemo, da ni v Sloveniji nobenega kraja, s katerega ne bi vsaj v obzorju videli 'onstran meje'.« je zapisal Trstenjak. (ibid.) In težko bi se ne strinjali. Mejni človek² pa se nehote stalno prilagaja sosedu. V novejših časih pa se to zrcali predvsem kot občutje majhnosti. S samim dejstvom, da je nek narod majhen, ni nič narobe. Narobe postane takrat, ko se ta občutek sprevrže v kompleks, ki na nacionalni ravni ustreza kompleksu manjvrednosti. Posledično pa ustvari drugačen odnos do tujcev in tujine, a tukaj že preidemo na nacionalno zavest, o kateri bom govorila posebej. Kot prostorsko značilnost je treba izpostaviti tudi vpliv same pokrajine, ki jo ima ta na človeka. Primerjamo lahko strukturo vasi na Gorenjskem, kjer stojijo hiše tesno druga ob drugi, saj je škoda rodovitne zemlje, ki je med gorami redka. Prekmurske vasi pa so razvlečene, hiše si stojijo daleč vsaka k sebi. To se odraža tudi v značaju, saj so prvi ozki v mišljenju in dejanju, drugi pa širokopotezni, prvi so vestni in premišljeni, drugi pa manj. (ibid.) Značaji ljudi, ki živijo v vinorodnih krajih so si podobni, imajo nekaj skupnega in različnega od

² Mejni človek – izraz, ki ga Trstenjak uporablja, kadar želi označiti vpliv majhnosti Slovenije na značaj Slovenca.

prebivalcev goratih predelov, kjer ne pridelujejo vina. Na civilizacijski značaj naroda pa vpliva predvsem vedno večja urbanizacija dežele. Razlike med kmečkim in malomeščanskim prebivalstvom vedno bolj izginjajo, s tem pa izginjajo tudi razlike v mišljenju in čustvovanju. Socialno gospodarske razmere, način dela in življenja se vedno bolj izenačujejo predvsem zaradi množičnih medijev, ki so prisotni povsod na isti način. Seveda se te izenačitve dogajajo počasi in še vedno predvsem v teoriji.

Res je težko govoriti o enotnih lastnostih slovenskega narodnega tipa, pa vendar so določene lastnosti, ki so kljub razlikam enako naše in tvorijo slovensko dušo.

1.1. Nacionalna zavest

»Narod si mora državo ustvariti sam; nihče ni nikoli nikomur države podaril. Če torej kakšen narod ni imel svoje države, si je tega kriv sam. Sam bi si jo moral ustvariti. Če je ni, torej ni državotvoren.« (Trstenjak 1991)

In Slovenci nismo imeli nikoli svoje države in svojih kraljev. Vedno znova so nas premagovali močnejši sosedji in prepuščeni smo bili zunanjemu vodstvu. Nismo imeli svojih kraljev, torej nismo zgodovinski narod, je veljalo še do nedavnega. Danes pa velja, da zgodovina ni odvisna samo od vladarjev in njihovih vojsk, ampak predvsem od zgodovine kulture: znanosti in umetnosti. Torej je zgodovinski narod kulturni narod. Nacionalna zavest je danes definirana kot sinteza etnične zavesti z državno zavestjo. Musek meni, da je 20. stoletje v znamenju političnega integriranja v velike, nadnacionalne supertvorbe, kot je Združena Evropa. (Musek 1994). Zadnja faza oblikovanja skupinske identitete je prehod iz etnične v nacionalno identiteto. Meni, da je Slovenija skoraj paradigmatični, nikakor pa ne osamljeni primer tega procesa. Da nek narod uveljavi svojo polno nacionalno identiteto in zavest mora živeti enotno in polno državnost. Le tako bo lahko postal suveren in enakovreden član pri oblikovanju nadnacionalnih ali večnacionalnih supertvorb.

Nekatere pomembne osebne poteze se lahko v določenih nacionalnih okoljih razvijejo zaradi posebne oblike sovpadanja med kulturnimi in osebnostnimi dejavniki. Pri Slovencih lahko govorimo o relativnem premiku iz ekstravertnosti v introvertnost. To bi lahko pripeljalo do tega, da bi se v naslednjih generacijah začeli pri tem prebivalstvu v močnejši meri uveljavljati tisti kulturni in življenjski vzorci, ki bolj ustrezajo introvertni osebnostni strukturi. Velike socialne, politične in gospodarske spremembe so lahko faktor, ki ta premik povzroči, nikakor pa določenih osebnostnih lastnosti ne more postaviti na glavo. Slovenija je v teku takih sprememb in zato lahko tak premik v nacionalni osebnostni strukturi pričakujemo. Osamosvojitve, demokracija, vzpostavitev lastne suverenosti ter povečani gospodarski in politični apetit lahko vplivajo na povečanje dominantnosti, ekstravertnosti, storilne naravnosti, na zmanjšanje depresivnosti in eventuelno povečanje drugih komponent emocionalne labilnosti tako značilnih za slovenski narod.(ibid.) Določene lastnosti pa so željo po samostojnosti tudi spodbujale, tako kot denimo visoka stopnja individualizma, storilnostne naravnosti, dominantnost, agresivnost in kompetitivnost.

V Jugoslaviji se te lastnosti niso mogle manifestirati, niti se ni gojila državljanska vzgoja. Ljudje so bili vzgajani strankarsko in egoistično. Slovenci smo bili skozi dolga stoletja v Avstriji vzgajani za

zanesljive, redne, disciplirane in pokorne državljane. Vdanost do oblastnikov, zastopnikov države, smo imeli za krepostno, častno držo in ne za nekaj manjvrednega. (Trstenjak 1991) Taka popolna državljanska vdanost pa je zlahka ovira za suvereno državljansko usmerjenost. Govorimo o splošno znanem hlapčevskem kompleksu (frustraciji) Slovencev. Submisiven človek pa se ne bo pritoževal zaradi podrejanja, pritožuje se dominantni človek, ki so ga drugi prisilili do ponižnosti. Takšni avtostereotipi lahko služijo tudi kot psihološko sredstvo, ki razorožuje nasprotnika in njegovo agresivnost, hkrati pa tolaži lastno moralno vest, ki ne dovoljuje agresivnosti. Narodna zavest je možna samo če obstaja določena kulturna zavest. Dokler se ljudstvo ne dvigne na zadostno kulturno raven ima lahko samo zavest plemenske skupnosti in ne narodne. Narod je višja stopnja družbenega razvoja, tista na kateri se več plemen združi v širšo družbo, ki jo družijo kultura. Slovenci pa smo v osnovi politično močno razcepljeni, v celoti pa so nas same meje. Smo obrobni, marginalni narod. Trstenjak meni, da majhnemu, obrobnemu narodu, manjka veliko središče, ki bi ga s svojo sredotežno silo privlačevalo nase in krepilo zavest narodne identitete tudi pri obrobnih prebivalcih. (ibid.)

Tudi razlikovanja so pomemben del narodnostne zavesti in skupinske identitete. Vsekakor pa bi bila ta zavest in identiteta revna, če bi obsegala samo občutje različnosti. Temu občutju je komplementarno občutje pripadnosti, ki jo posameznik čuti z bistvenimi potezami narodnostne skupine (jezik, kultura, zgodovina, geografski položaj, državnost, etnična in nacionalna pripadnost družine in ožjega sorodstva). Mnoge prvine nacionalne pripadnosti so nezavedne že zato, ker so pridobljene zelo zgodaj (tudi stereotipi so pridobljeni zgodaj, s socialnim učenjem). Odrasel in zrel posameznik pa nujno tudi zavestno presoja svojo nacionalno pripadnost, zavest in identiteto.

Zaključila bi, da je slovenska nacionalna zavest še vedno v oblikovanju. Zavedamo se, da smo majhni, mejni narod, ki je bil vedno v podrejenem položaju. V Sloveniji ni bilo nikoli velikih središč, kjer bi se odločale za narod relevantne politične, gospodarske in kulturne stvari. Želja po tem je bila in je ostala, zato lastno hlapčevsko zavest vsaj na podzavestni ravni zavračamo. Smo na razpotju: ali bomo sposobni slovensko nacionalno zavest utrditi in se znebiti zgodovinskih frustracij ter kot suverena dežela biti enakovredni drugim v modernih supertvorbah? Nevarnost je, da se bomo s svojo introvertno naravo zaprli vase ali pa se bomo popolnoma prepustili vodenju drugih, večjih držav. S tem bomo izgubili še zadnjo možnost, da enkrat za vselej zakopljemo svoje hlapčevske frustracije.

1.2. Odnos do tujcev

Majhnost posredno vpliva na nacionalno zavest in avtomatsko ustvarja drugačen odnos do tujine in tujcev, kot ga imajo veliki narodi. Pripadniki velikih narodov, če seveda odmislimo prebivalce, ki živijo ob meji, se drugih narodov ne zavedajo jasno. V njihovem svetu so središče v svoji deželi in med svojimi ljudi in obstoj drugih narodov je bolj ko ne neka abstraktna resnica. Za povprečnega Italijana, Američana, Francoza, Brazilca, Indijca je svet psihološko ves njegov, prav tak, kot je on. Le bežno slutiti, da nekje v daljavi obstajajo ljudje, ki ne sodijo k njegovi narodnosti in ti ljudje so v njegovi glavi prisotni kot nekakšni eksotični in malo pomembni priveski. Tuje se zreducira na nek periferni svet. Slovenci takih predstav ne moremo imeti. Počutimo se kot nek otok sredi tujega morja. V naši nacionalni zavesti in identiteti je torej računati na asociiranje majhnosti, provincialnosti in s tem tudi ogroženosti. Vajeni smo, da smo vrženi iz centrov, ter da se velike odločitve sprejemajo drugod – v Beogradu, na Dunaju, Rimu. Za Italijana iz province je bilo središče sicer daleč, v glavnem mestu, vendar še vedno znotraj njegovega horizonta. Slovenci pa so imeli svoje meje in tujino neprijetno znotraj lastnega duševnega horizonta, središče svetovnega dogajanja pa so bila zunaj slovenskega prostora. Nacionalno čuteči Slovenci so se čutili nekako »razsrediščene«.

To zavedanje je vzpostavilo dve obrambni drži v nacionalni zavesti slovenstva. Prva je *nezaupanje*, ki ga vzbudi občutek majhnosti, ogroženosti in provincialnosti in lahko meji že na paranoičnost. Težnja po izolaciji in zapiranju vase se lahko tedaj samo okrepi. Druga je potencialno *izgubljanje lastne identitete*. Sprijaznjenje in identifikacija z agresorjem sta nujni spremljevalni pojav upiranja in borbe z njim.

Govorimo pa lahko tudi o pozitivnih platih. Navajeni smo biti med tujimi narodi, tako da do tujcev, ki pridejo na obisk, nimamo tistega neokretnega in nebogljenega odnosa, značilnega za pripadnike velikih narodov. Na nek način smo bolj geografsko razgledani od Italijanov, Avstrijcev itd. Pripravljeni smo se s tujci pogovarjati v njihovem jeziku. Res je, da to lastnost večkrat kritiziramo, vendar jo lahko vidimo tudi v drugi luči. Ne kot klanjanje ali pomanjkanje nacionalne samozavesti, pač pa kot posledico preprostega dejstva, da Slovenci zmoremo nekaj, česar drugi ne. Takšen odnos gojimo do tujcev, ki prihajajo k nam ali mi k njim in so pripadniki večjih nacij. Do svoje romske manjšine pa imamo popolnoma drug odnos. Trstenjak govori o splošni značilnosti med manjšino in večino: večina se razvija v smeri identifikacije, manjšina pa v procesu diferenciacije, kar pomeni, da se manjšina razvija nasprotno razvoju večine. (ibid.) To pomeni, da večina gleda na manjšino,

namerno ali nenamerno, kot na ljudi, ki se razvijajo stran od njihove enotnosti in imajo tako razdiralno vlogo, vlogo, ki slabi enotnost in moč večine. Torej so slabi. Doživlja jo kot tujek, ki moti kompaktnost in moč večine. Zavedno ali nezavedno je prisoten občutek, da manjšina ni zaželena. Nobeno še tako naklonjeno govorjenje večine, češ da je dobrohotna do manjšine in ji želi samo pomagati, nima več prave moči prepričevanja. Večina potem projecira vse slabe lastnosti na manjšino, ki postane grešni kozel in mora nase prevzeti vse napake večine.

Nesmiselno je govoriti o lastnostih slovenskega naroda, kot so poudarjanje razlik, zavist in obremenjenost z natančnostjo in hlapčevstvom. Na slovenskem podeželju je problem v Romih. Če bi ne bilo njih, bi vsi živeli složno? Vprašanje je bolj: katera skupina bi prišla na vrsto, če Romov ne bi bilo več.

2. ROMSKA DUŠA

2.1. Romi v Evropi

Danes živi v Evropi od 10 do 12 milijonov Romov – natančnega števila ni mogoče ugotoviti. Največ jih je v vzhodni Evropi (v Romuniji skoraj 3 milijone). Tudi na mednarodni ravni obstajajo zelo različna mnenja o tem ali so Romi narodna, etnična, socialna ali kulturna manjšina ali pa konstitutiven evropski narod.

Za položaj Romov so pomembne določbe v mednarodnih dokumentih, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku brez diskriminacije, kot tudi zagotovila za varstvo manjšin, kot skupnosti. Predvsem so pomembna dela vladnih in nevladnih organizacij, ki si prizadevajo za odpravo predsodkov, netolerance, ksenofobije, rasisizma in socialne izključenosti. Tudi danes, v novem evropskem prostoru so ostali tista skupina, ki je bila tako v preteklosti in je še sedaj skupina v »neugodnem« položaju, izpostavljena diskriminaciji in izključevanju.

Organizacija za evropsko varnost in sodelovanje (OVSE) si prizadeva za ohranjanje in razvoj etničnih identitet narodnostnih manjšin, njihovega jezika in kulture, ob ustvarjanju pogojev za mednarodno spoznavanje, sožitje in spoštovanje različnih kultur. Dokumenti OVSE Rome kot etnično skupino prvič omenjajo v 40. členu v III. Poglavju Sklepnega dokumenta KEVS iz Kopenhagna (5. – 29. 6. 1990), ki pravi: »Sodelujoče države jasno in nedvoumno obsojajo totalitarizem, rasno in etično sovraštvo, antisemitizem, ksenofobijo in diskriminacijo zoper kogarkoli kot tudi zatiranje na verski in ideološki osnovi. V tem kontekstu sodelujoče države prepoznavajo poseben problem Romov (Ciganov). Izražajo čvrsto odločenost, da okrepijo napore za odpravo teh fenomenov, v katerikoli obliki kjerkoli ...«

Potrebno je poudariti, da je, kar se tiče položaja Romov, upoštevanja vredno dejstvo, da vladne in nevladne mednarodne organizacije poleg normativne dejavnosti opravljajo tudi vlogo, ki jo pri drugih manjšinah opravljajo države matičnega naroda. To pomeni, da sodelujejo pri izpolnjevanju standardov za varstvo in zaščito interesov romske skupnosti znotraj zakonodaje posameznih držav. Sooblikujejo dejavnosti mednarodnih organizacij, ki so usmerjene v razvoj, povezovanje in sodelovanje na tem področju, ter opozarjajo na hude kršitve temeljnih človekovih pravic v posameznih konkretnih primerih.

Akcijski načrt OVSE za izboljšanje položaja Romov, ki je bil sprejet 26. novembra 2003, zajema različna področja družbenega življenja in zavezuje države k čimprejšnjem ukrepanju za izboljšanje razmer v katerih živijo. Vsebuje tudi posebne določbe za delo policije v stiku z romsko skupnostjo. Velik problem Romov je tako v Evropi kot v Sloveniji diskriminacija s strani policije. Pripraviti morajo posebne programe izobraževanja in usposabljanja, ki naj preprečujejo prekomerno uporabo sile in ki naj prispevajo k spoštovanju človekovih pravic. Zato je Policijska akademija leta 2003 v Murski Soboti pripravila delavnico povezano s temi prizadevanji. S predavanji in delavnicami se je to delo nadaljevalo tudi leta 2004.

2.2. Romska duša

Trstenjakove tri dejavnike po katerih lahko določimo enoten obraz naroda (zgodovinsko-časovni, zemljepisno-prostorski, specifično-kulturni). (ibid.) bom zdaj prenesla na pripadnike romske skupnosti.

Za njegov ključ pri opisu Romske skupnosti, katere status še ni jasno opredeljen (največkrat uporabljeni termin je etnična skupnost), sem se odločila predvsem iz enega razloga. O Romih govori veliko literature, predvsem avtorjev, ki niso Romi. V najboljšem primeru so se odločili za terensko delo in z njimi preživeli določeno časovno obdobje – skoraj po pravilu precej kratko. Napisanih je veliko romantično-tradicionalno obarvanih študij ali kritično-primerjalnih. Pri večini je konceptualizacija romske kulture v skladu z njihovim folklornim izročilom, ki pa z današnjim življenjem romske skupnosti nima veliko skupnega. Prepoznati je mogoče podobna razumevanja po katerih je romska kultura nekakšen prežitek preteklosti, ki se izgublja v sedanjosti. Želela pa sem pokazati Rome skozi podobno perspektivo, kot sem prikazala Slovence, saj šele potem lahko nadaljujemo z raziskavo do njih sovražne klime.

Beseda Rom izvira iz romskega jezika, vsa ostala poimenovanja so jim dali drugi. V romskem jeziku pomeni človek, mož, Roma pa ljudje. Vzdevek Cigani so dobili šele ob vstopu na evropska tla, kajti te besede v romskem jeziku ni. Miklošičeva teza o izvoru besede cigan pravi da so z Athinganoi označevali neko sekto in ne ljudstva. Ukvarjala se je s hiromantijo in pojavila se je v prednji Aziji (Frigiji in Likiji), po letu 800 pa se je razširila do Bizanca. Vendar viri po 11. stoletju te sekte ne omenjajo več. Večina lingvistov pa zagovarja tezo, da beseda cigan izvira iz grške besede athigganein, kar pomeni ne dotikati se. Kasneje pa se je v pogovornem jeziku oblikovala v besedo cigan. V slovenskem jeziku ima beseda cigan več pomenov. Poleg tega, da označuje cigana (pisano z malo začetnico) kot pripadnika iz Indije priseljenega ljudstva, ima beseda predvsem slabšalen pomen, v ironičnem in ponižujočem smislu (zvit, lahkomiselen ali malopriden človek). (SSKJ, II 1987, A-H)

Prve raziskave o izvoru Romov so bile bolj ugibanja, kot resne empirično dokazljive teorije. Tako je antropolog J. H. Blumenbach dejal, da so romske lobanje najbolj podobne egipčanskim in tudi, če bi jih opazovali s prostim očesom, bi bili Romi najbližji Egipčanom. Bolj natančne raziskave je opravil Ežen Pitard in prišel do sklepa, da so Romi dolichocefalnega tipa, torej, da so

kot etnična skupina indijskega izvora. Indijski izvor Romov so kasneje potrdile tudi številne druge raziskave: etnografske, mitološke, sociološke in antropološke.

Romi so (bili) nomadsko ali pol-nomadsko ljudstvo. Domnevajo, da z izvorom iz severozahodnega dela Indije. Velja, da so matično domovino zapustili med 5. in 10. stoletjem in se v več selitvenih valovih premaknili na zahod. O vzrokih za odhod iz Indije krožijo razni miti in legende, dejanskega vzroka pa zaenkrat ne poznamo. Med znanstveniki tudi ni enotnega mnenja o tem, ali so zapustili (bili pregnani) Indijo, kot eno samo povezano pleme ali gre za izgon pripadnikov različnih trgovskih kast, ki so se kasneje združile pod istim imenom. Njihovo nomadstvo so domnevno sprožile tudi invazije tujih vojsk na Indijo. Na njihovi poti proti zahodu sta pomemben most predstavljali Armenija in Grčija. Ko so prihajali v Evropo, so domačinom pripovedovali zgodbe o svojem skrivnostnem poreklu, a ko so se jih domačini navadili in se je skrivnost razblinila, so jih Evropejci imeli za vagabunde, prestopnike in brezbožnike. V Evropi naj bi se začeli pojavljati že v 11. stoletju. Romsko nomadstvo je lahko še tako sporno, vendar prav zaradi njega niso nikoli vodili osvajalnih vojn in kopičili materialnih dobrin. Niso uvajali nacistične ali komunistične diktature, a so bili vedno žrtve političnih skrajnosti. Nikoli niso želeli ustvariti svoje države ali govorili o kakšnem lastnem političnem značaju.

V 2. svetovni vojni so jih poskusili popolnoma uničiti. Pobili naj bi jih med 1,5 do 3 milijone. V Bosni, kjer naj bi jih pred zadnjo srbsko agresijo živelo med 300 in 500 tisoč, so bili mnogi pobiti skupaj z muslimani ali pa so končali v taboriščih. Danes so tam nezaželeni. Genocid nad njimi se izvaja tudi na Kosovu, kjer so sredi dveh ognjev – pred spopadi jih je tam živelo nekaj deset tisoč, danes jih je le še nekaj sto.

Na splošno tudi evropske razmere Romom niso naklonjene. Tudi v Evropi je veliko rasizma, zato so bili in so še vedno prisiljeni v večno preseljevanje. Deloma zato, ker aktivnosti s katerimi se preživljajo zahtevajo kroženje, deloma pa zato, ker jih avtohtono prebivalstvo, pa naj si bo že kjerkoli in kadarkoli, nikoli ni zares sprejelo. Tudi sami menijo, da je njihovo nomadstvo eden od razlogov, da so jih tudi v preteklosti vedno preganjali, s čimer pa so njihovo nomadstvo le spodbujali. Sleherno socialno okolje jih je vedno predstavljalo kot asocialne elemente, berače, prevarante, vrače, lopove in tako naprej. Danes se v Evropi pojavljajo tendence k zaščiti človekovih, državljskih in nacionalnih pravic Romov. V miselnosti evropskega človeka pa je bilo narejeno že veliko škode.

Pri Romih je zelo težko ločiti med prostorskim in časovnim dejavnikom. Za veliko razliko od Slovencev, ki smo izrazito mejni narod, so Romi narod, ki ne pozna mej. Ne mej, ne omejitvev. Skozi zgodovino so si Romi oblikovali, kot radi rečejo sami, »kulturo preživetja«. Vedno so se razvijali pod vplivom dominantnih družb in dežel po katerih so potovali. Če je težko govoriti o enotnem slovenskem narodu, je še mnogo težje govoriti o enotnem romskem narodu. Druži ga verjetno samo dejstvo, da je bil vedno in od vseh preganjan. Drugače je notranje tako razvejan, da ne moremo govoriti o enotnem jeziku, navadah in religiji. O tem sem se pogovarjala z dolenskimimi Romi. Pravijo, da če se srečajo (kar pa se jim danes dogaja le redko) s prekmurskimi Romi, med sabo govorijo slovensko, saj se njihova narečja tako izrazito razlikujejo.

Nekateri prav v izjemni moči njihove prilagodljivosti vidijo moč njihovega preživetja. Kljub kljubovanju večni diskriminaciji, ki jih obkroža, so uspeli ohraniti svoje specifično jedro, ki ga sestavljajo skupne vrednote. To so vrednote sreče, ljubezni, družine in svobode. Poudarjajo življenjsko filozofijo, v kateri je smisel bivanja v biti in ne imeti. Danes se romska izročila ohranjajo pretežno v okviru kulturnih društev, kjer oživljajo in ohranjajo njihovo folklorno tradicijo. Slovenskim romologom je nekako skupno mnenje o povezanosti romske kulture z Indijo, nomadstvom in posledično s kulturo indijskih plemen. Vsi ti nadzori odsevajo predvsem biologizem in romanticizem. Za nazoren prikaz romantiziranja romske kulture navajam že večkrat citiran del govora Majde Širca na prireditvi ob Svetovnem dnevu Romov: »Moja teza je, da Romi kot manjšina predstavljajo večinskemu, matičnemu narodu – kateremu koli že, skratka, ne le slovenskemu – nezavedno ljubosumje do tistih lastnosti, da ne rečem prednosti, ki jih ukročeni večinski narod ne pozna ali jih je celo pozabil, ali celo potisnil v podzavest. O kateri zavisti govorimo? O zavisti do gibanja, ki ga pogojuje odprtost in nezakoreninjeno življenje.« (Janko-Spreizer 2002)

Morda je res, da so to lastnosti, ki jih večinski narod Romom zameri, vendar je pravo vprašanje ali res govorimo o Romih ali le o svoji predstavi o njih. Danes sicer večinoma še vedno živijo brez elektrike in kanalizacije, a praznujejo Veliko noč in Božič, ter postavljajo novoletna drevesa. Otroci hodijo v šole skupaj z okoliškimi otroci. O njihovi kulturi pa ostaja le spomin na tradicionalno glasbo, plese in rituale.

V okviru angleške antropologije je romska kultura definirana s konceptom *bricolage*³, Romi pa kot *bricoleurs*. Na njihovo kulturo torej ne gre gledati kot na samozadostno, ampak ima nekaj skupnega

³ Iz francoskega gl. BRICOLER – »narediti si sam«. V kulturoloških študijah pa označuje proces pridobivanja nove kulturne identitete, skozi kulturne različenosti, ki določeno skupino ljudi (manjšino) obkrožajo.

z gibljivo konstrukcijo, ki jo oblikujejo raznovrstni viri. Kjerkoli so se Romi naseljevali, namreč niso bili nikoli popolnoma izolirani od dominantnih družb oziroma družb večinske populacije. Iz repertoarjev teh družb so deloma kreirali tudi svojo kulturo. Tako so na primer brez problemov sprejeli religijo okoliške družbe in se le-tej popolnoma predali, pri čemer pa niso nikoli opustili določenih notranjih verovanj.

Kulturna koherenca in njene meje, ki so značilne za »ciganske« skupine, iz selekcije, zavračanja ali inverzije, če že ne iz sprevračanja oziroma rušenja aspektov dominantne družbe, v katero so sicer Romi politično, ekonomsko in simbolično, želeli ali ne, uvrščeni. To je danes romska kultura in to so danes Romi. Govoriti o svobodni romski duši je pač preveč naivno.

2.3. Romi v Sloveniji

Prvi vir, ki omenja Rome na Slovenskih tleh, je iz leta 1387. V Slovenijo so prihajali iz treh smeri: iz Hrvaške – to so današnji dolenski Romi, iz Madžarske – današnji prekmurski Romi in iz smeri nemških dežel – današnji gorenjski Romi ali Siniti. Vsaka od teh skupin ima svoje narečje in svoje navade. Čeprav gre za prebivalstvo, ki je svoja bivališča pogosto menjavalo, lahko danes govorimo o zaokroženih območjih priselitve v Prekmurju, na Dolenjskem, v Posavju in deloma na Gorenjskem. Na tem območju lahko štejemo Rome med tradicionalno naseljeno prebivalstvo, ki se je v bolj ali manj stalni naselitvi ohranilo do danes.

Cesarica Marija Terezija jih je hotela asimilirati v večinsko prebivalstvo, s čimer je nadaljeval Jožef II. In izdal celo vrsto odredb, med drugim jim je tudi prepovedal preseljevanja, a te svojega cilja niso dosegle. Kljub temu, da smo imeli Slovenci 19. stoletja uglednega človeka Franca Miklošiča, ki je preučeval Rome kot narodnost, jih je slovensko javno mnenje (tisk) obravnaval kot drhal, nadlogo, železne kobilice, nepotreben zarod, goljufive pijavke in podobno, ter zahteval, naj jih izselijo v Afriko. Zakaj v Afriko, vir ni pojasnil. (Šiftar dr.1970) Romska skupnost v Sloveniji nima položaja narodne manjšine. Gre za posebno etnično skupnost ali manjšino, ki ima posebne etnične značilnosti – lastni jezik, kulturo in druge etnične posebnosti.

Na popisu prebivalstva iz leta 2002 se je 3.624 oseb (ali 0,17 odstotkov prebivalstva) opredelilo za Rome, vendar se dejansko število Romov v Sloveniji giblje okrog 10.000. (¹ Monitoring EU Accession Process – Minority Protection. 2002) Od tega je okrog 2.500 do 3.000 t.i. neavtohtonih Romov oz. Romov, ki so prišli v Slovenijo iz drugih držav nekdanje SFRJ bodisi pred ali po letu 1991. Vsi prejšnji podatki kažejo, da so najbolj ogroženi tisti Romi, ki nimajo državljanstva in osebnih dokumentov. Ti živijo predvsem v urbanih industrijskih centrih kot so Ljubljana, Maribor, Kranj in Velenje.

Dokaj zanesljivi so podatki, ki so jih zbrali centri za socialno delo na osnovi zahtevkov za različne oblike socialne pomoči. Po teh podatkih živi v 106 naseljih 1.399 romskih družin, ki štejejo 5.571 članov, od tega polovico žensk. Živijo v dvanajstih občinah. (Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji, Inštitut za varovanje zdravja republike Slovenije 1996) skoraj polovica romske populacije je mlajše od 18 let (47 odstotkov). Delež starejših od 65 let (3 odstotke) pa je bistveno manjši kot pri slovenskem prebivalstvu. Značilno je tudi, da je velika večina vseh starejših Romov v Prekmurju, kjer živijo v bolj urejenih razmerah in imajo boljši socialni in družbeni status. (ibid.)

3834 oseb je kot materin jezik navedlo romski jezik. Za primerjavo podatkov popisa prebivalstva iz leta 1991 je 2752 oseb kot materin jezik navedlo romski jezik, kar je za 28.2% manj, kot naslednje leto. (ibid.)

Po načinu življenja, navadah, običajih in stopnji socializacije se med seboj razlikujejo. Medtem ko so se nekateri že v veliki meri integrirali v okolje in se približali načinu življenja večinskega prebivalstva, pa je večina še vedno odrinjena na rob družbe in živi v bednih življenjskih razmerah. Višja stopnja integracije je značilna predvsem za prekmurske Rome, kar je pogojeno z daljšo tradicijo poselitve in tudi s sprejemljivejšim odnosom okolja. Dolenjski Romi še vedno ohranjajo napol nomadski način življenja – v poletnih mesecih se selijo ob Krki, kjer nabirajo zdravilna zelišča in odpadne surovine, jeseni pa se vračajo v svoja domovanja.

Začetki urejanja pravnega položaja segajo v leto 1989, ko je bila z ustavnim amandmajem sprejeta določba, naj se pravni položaj Romov uredi z zakonom. In se delno je. 65. člen ustave Republike Slovenije vsebuje pooblastila zakonodajalcu, da romski skupnosti, ki živi v Sloveniji, kot posebni etnični skupnosti z zakonom zagotovi, poleg splošnih pravic, ki gredo vsakomur, še posebne pravice. Gre za zagotovitev posebnega – dodatnega varstva, ki je v pravni teoriji znano kot »pozitivna diskriminacija« ali pozitivno varstvo. To pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti, zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsakršno diskriminacijo, ki bi temeljila na rasi, narodnosti ali kakšni drugi okoliščini. Te določbe je kasneje Slovenska nacionalna stranka uporabila kot moto – »Nekaterim samo pravice, drugim pa samo dolžnosti!« Smisel stavka je jasen, pa samo toliko, da ne bo pomote – dolžnosti seveda Slovencem, ki so vedno za vse sami, pravice pa Romom, ki tako ali tako nočejo nič delati. S tem se je tolerantna klima v Sloveniji zelo spremenila. Romi so znova postali moteči, če ne že krivi stisk, ki jih ima ljudstvo ob spremembah političnih in družbenih ureditev. Družbe v prehodu so tudi ranljive družbe. Iz moralnega vidika pa je kljub temu vprašljivo, do kolikšne mere lahko diskriminacijo urejamo z diskriminacijo, pa čeprav pozitivno. Že leta 1995 (12. 10.) pa je Odbor Državnega zbora RS za notranjo politiko sprejel sklep, da za ureditev vprašanj, ki so vitalnega pomena za ureditev položaja Romov v RS, zaenkrat ni potreben globalni zakon, temveč naj se uredi materija, ob upoštevanju enakopravnosti. Zaščito romske etnične skupnosti bi bilo tako smotno urejati v področnih zakonih.

Ostalo je odprto vprašanje z ustavodajnega pravnega vidika: ali se s parcialnim urejanjem posebnih pravic romske skupnosti uresniči namen ustavodajalca, da se z zakonom ne določijo le posebne

pravice romske skupnosti, temveč se določi tudi njen položaj – obseg določitve območja, kjer se te pravice poznavaajo ter drugi pogoji, ki morajo biti ob priznanju posebnih pravic izpolnjeni. Na to pomanjkljivost je leta 2003 tudi opozoril varuh človekovih pravic.

Položaj in razmere znotraj slovenske skupnosti se ne morejo primerjati z avstrijskimi ali madžarskimi. Določiti je namreč treba enotna merila avtohtonosti saj se v nasprotnem primeru kršijo načela pozitivne diskriminacije. Tako so v Novem Mestu prepričani, da romska skupnost ni avtohtona in ji potemtakem ne pripada posebej določen sedež v občinskem svetu. To po mnenju novomeških oblasti ne more preprečiti Romom, da so izvoljeni, saj bi na volitvah lahko uveljavljali aktivno in pasivno volilno pravico. Ob pogoju namreč, da se pripadniki romske skupnosti politično angažirajo za nastop na volitvah, kot politična stranka, lista kandidatov ali društvo. Da bi bila v takih pogojih možnosti za izvolitev občinskega svetnika iz romskih vrst enake nič, verjetno ni potrebno posebej poudarjati.

Z željo, da bi se približali dejanskim potrebam Romov, Sektor za kulturne pravice manjšin in razvoj kulturne raznolikosti pri Ministrstvu za kulturo v sooblikovanje programov in drugih dejavnosti vključuje tudi Zvezo Romov Slovenije, sodeluje pa tudi z drugimi posamezniki romske skupnosti. Financirali so izdajo časopisa Romano them – Romski svet, razna predavanja o romski kulturi, prireditve in publikacije. Več pozornosti so posvetili tudi informiranju Romov o Romih, kar pomeni, da so občasno zagotovljene informacije tudi v romskem jeziku. Delno v romskem in delno v slovenskem jeziku potekajo oddaje na radiu Murski val v Murski Soboti in Studiu D v Novem Mestu ter na ljubljanskem Radiu Študent.

Na področju informativne dejavnosti je Zveza Romov Slovenije ustanovila dokumentacijski center, ki bo poleg knjižnične dejavnosti vključeval tudi radijsko produkcijo. 11. septembra 2003 je bila v občini Črenšovci otvoritev prvega romskega muzeja v Republiki Sloveniji v romskem naselju Kamenci (občina Črenšovci).

Lahko bi dejali, da se tudi Romi sami vedno bolj zavedajo, da se bodo morali za svojo enakopravnost večinskemu narodu odpreti in jim pokazati svojo tradicionalno in današnjo dejavnost, seveda pa za to potrebujejo tudi razumevanje in podporo večinskega naroda.

2.4. Romska problematika v Sloveniji

Zakaj predstavljajo Romi v Sloveniji problem in kdo ta problem določa, ter si ga želi razrešiti? Glede na splošno slovensko kvazi urejenost in mentaliteto bi romsko problematiko lahko razdelili na tri področja. Gre za slabe stanovanjske razmere, nizko stopnjo izobrazbe ter zaposlovanja. Ob treh jasnih državno prepoznanih problemih pa se srečujemo z elementi ksenofobije, ki v osnovi deluje na ravni latentnih izjav posameznikov, v zadnjem času pa ga prepoznamo tudi v neposrednem delovanju (primer OŠ Bršljin v Novem Mestu).

Na podlagi pridobljenih podatkov od občin je ugotovljeno, da je v Sloveniji v 25 občinah 90 romskih naselij. Največje romsko naselje je Pušča v mestni občini Murska Sobota (približno 670 prebivalcev), najmanjše pa Pince v občini Lendava z dvema prebivalcema. Kot sem že omenila, večina Romov živi na obrobju mestnih občin, v naseljih, ki so izolirana od ostalega prebivalstva ali na robu naseljeni območij v razmerah pod minimumom bivalnih standardov (lahko skorajda rečemo, da živijo v getih). Osnovni pogoj za uspešno vključevanje Romov v družbeno življenje pa so urejene bivalne razmere.

Le nekaj naselij je komunalno in urbanistično urejenih, zlasti v Prekmurju, kjer prebivajo v zidanih stanovanjski hišah. Večinoma pa živijo v naseljih, ki so pod minimumom bivalnih standardov. Divja naselja so brez pitne vode, kanalizacije in elektrike. Pogosto se taka naselja nahajajo na prilaščeni zasebni ali državni zemljiščih v bližini smetišč, na obronkih gozda, ob prometnih poteh. Podatki kažejo, da 39 odstotkov Romov živi v zidanih stanovanjskih hišah, od katerih jih je polovica zgrajenih brez potrebnih dovoljenj, samo 12 odstotkov jih živi v stanovanjih. Preostali živijo v zasilnih bivališčih, zlasti barakah, kontejnerjih, prikolicah in podobno. Bivalni prostori so majhni, temni in vlažni, pozimi pa ogrevani s pomočjo štedilnikov na drva. V njih živijo številčne družine. Mnogi so v barakah le pozimi, medtem ko se v toplejšem obdobju preselijo v šotore, ki si jih postavijo na dvorišče.

Skrb za urejanje romskih naselij je bila do sedaj prepuščena občinam, ki pa niso pripravljene veliko narediti. Osnovni problem je legalizacija naselij, ki bi bila hkrati tudi pogoj za komunalno ureditev in organizirano gradnjo. Kot glavni razlog navajajo veliko nasprotovanje prebivalcev, ki nočejo imeti Romov za sosede. Le manjši del Romov živi skupaj z večinskim prebivalstvom (večinoma v Prekmurju) in so dosegli zadovoljivo stopnjo socializacije in se vključili v okolje in družbo.

V raziskavi Slovensko javno mnenje je bilo naštetih 14 skupin ljudi, anketiranci pa so morali označiti, koga ne bi želeli imeti za soseda. Romi so bili na četrtem mestu (41.9 odstotkov), takoj za obolelimi z AIDS-om (46.8 odstotkov), pijanci (44.5 odstotkov) in homoseksualci (42.5 odstotkov).

Stopnja zaposlenosti Romov v Sloveniji je izredno nizka. Redno zaposlenih je 13 odstotkov njihove populacije. Tatjana Avsec v svojem prispevku, brošuri Inštituta za varovanje zdravja RS, Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji razlaga, da je razlogov za takšno stanje več, tako na strani družbe, kot pri Romih samih. Eden izmed njih je prav gotovo težak gospodarski položaj s splošno visoko nezaposlenostjo. »Velik delež pri tem ima tudi nepripravljenost sprejemanja Romov v delovno okolje, neupoštevanje njihovih fizičnih zmogljivosti in drugačnih kulturnih vrednot ter neustrezen odnos sodelavcev.« (Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja republike Slovenije 1996.)

Romsko prebivalstvo si po statističnih podatkih pridobiva sredstva za preživljanje v prvi vrsti s socialno podporo (74 odstotkov), predvsem z otroškimi dodatki in denarno pomočjo brezposelnim. Sredstva si pridobivajo z neorganizirano zaposlitvijo (41 odstotkov) kot je nabiranje zdravilnih zelišč, gozdnih sadežev, starega železa in drugih surovin za prodajo. Priložnostno in sezonsko zaposlitev jih opravlja okoli 25 odstotkov, najbolj pogosto je obiranje sadja in pomoč kmetom pri kmečkih opravilih. Družbeno nesprejemljiv način preživljanja je zabeležen samo za 6 odstotkov romskega prebivalstva. Gre predvsem za prekupčevanje z avtomobili in konji, v zadnjem času pa je močno v porastu prekupčevanje z orožjem in drogo. Včasih se pojavljajo tudi kraje poljščin in druge manjše tatvine ali beračenje. Redno zaposlenih Romov je zelo malo, delno zaradi neprimerne izobrazbe, delno zaradi odpora večinskega prebivalstva.

Otroci so po zakonu šoloobvezni, vendar tukaj nastopi kar nekaj problemov. V večini primerov ob vstopu v vrtec (kar se zgodi redko), bolj pa v prvi razred osnovne šole, romski otroci zelo slabo govorijo slovensko. Z okoliškimi otroci se malo družijo, doma pa govorijo le romščino. Tukaj nastopijo prve težave in večinoma odklonilen odnos otrok, ki niso Romi. Drugi dejavnik so slabe bivalne razmere v katerih živijo – higiena je zato na nižjem nivoju kot pri drugih otrocih. Tretji dejavnik pa je, da so romski otroci vajeni delati, da lahko preživijo, pa naj bo to beračenje ali nabiranje starega železa – družinski člani si skupaj pomagajo preživeti.

Ministrstvo za kulturo je že leta 1993 pripravil poseben program za Rome, ki ga sofinancira, spremlja in analizira. Bolj ali manj uspešno. Velik osip romskih učencev je zlasti v višjih razredih osnovne šole.

Podatki iz junija 2004 (Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Sloveniji, Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport 2004.) pravijo, da obiskuje Srednjo poklicno in tehniško šolo v Murski soboti 13 romskih dijakov, Srednjo šolo za gostinstvo in turizem Radenci trije romski dijaki, Srednjo zdravstveno šolo Murska Sobota 11, kmetijsko šolo Rakičan jih obiskuje 11, gimnazijo v Ljutomeru obiskujeta dva Roma, na študijske programe pa je vpisanih pet študentov. Potekajo pa tudi posebni izobraževalni programi (tudi za učence, ki niso končali osnovne šole) in potrebujejo tečaje za osnovnošolsko izobrazbo in ustrezno poklicno usposabljanje v okviru izobraževanja in opismenjevanja odraslih.

Večina Romov na Slovenskem nima urejenega državnega statusa in nima državljanstva ali osebnih dokumentov, kar jih ovira pri ustvarjanju normalnih življenjskih razmer. Mag. Jasminka Dedić raziskovalka Človekovih pravic na Mirovnem inštitutu v Ljubljani je izvedla terensko raziskavo v okviru projekta Evropskega centra za pravice Romov s sedežem v Budimpešti na temo Romi brez državljanstva in/ali osebnih dokumentov v Sloveniji. (Razprave in gradiva 1991) V raziskavi je glede na politični status razdelila Rome v pet skupin:

1. Romi z dovoljenjem za stalno prebivanje
2. Romi z dovoljenjem za začasno prebivanje
3. Romski begunci s Kosova, ki niso pridobili drugega statusa po umiku začasnega zatočišča maja 2000
4. Romi prosilci za azil
5. Romi brez urejenega statusa

Največ Romov v Sloveniji spada v zadnjo skupino, sledijo ji Romi z dovoljenjem za začasno prebivanje in z dovoljenjem za stalno prebivanje. Najmanj Romov brez državljanstva je najti med romskimi begunci s Kosova in med Romi prosilci za azil, ki se uvrščajo tudi med tiste neavtohtone Rome, ki so prišli v Slovenijo po letu 1991. Romi iz ostalih treh skupin (z dovoljenjem za stalno ali začasno prebivanje in brez statusa) so skoraj brez izjeme živeli v Sloveniji že pred letom 1991. Dejansko pa lahko tudi romske begunce s Kosova, ki niso pridobili drugega statusa po umiku začasnega zatočišča (kot je npr. status prosilca za azil), uvrstimo med Rome brez urejenega statusa.

2.5. Možne rešitve in načrti

Kljub velikim razlikam med slovenskimi romskimi skupinami je možno povzeti nekatere skupne ugotovitve, ki veljajo za večino romskega prebivalstva. Gre za etnično skupino brez ali z nizko izobrazbo, ki je večinoma nezaposlena in se sooča z velikimi težavami na področju bivalnih razmer. Na podlagi tega zaključka je vlada oktobra 2004 vnovič pretehtala položaj Romov v Republiki Sloveniji ter za izboljšanje njihovega položaja in za pomoč občinam, kjer Romi živijo tradicionalo, sprejela določene ukrepe in sklepe. Ugotovila je, da je glede Romskega vprašanja potrebno usklajeno ravnanje občin in državnih organov.

Za reševanje trenutno najbolj perečih bivalnih problemov bo vlada lokalnim skupnostim brezplačno dostavila določeno število bivalnih zabožnikov. Lokalne skupnosti pa se bodo v letu 2005 lahko poleg že obstoječih možnosti (kreditov, stanovanja ...) posluževali tudi novih možnosti, ki jih ponuja stanovanjski sklad Republike Slovenije. Seveda so se prebivalci občin, v katere so bili zabožniki namenjeni, razjezili, saj v osnovi ne želijo rešiti bivalnih razmer Romov, ampak menijo, da je ob njih izjemno težko živeti. Za razreševanje tovrstnih problemov se je vlada odločila »pomagati« neromskemu prebivalstvu z rento. Prebivalci, ki živijo okoli romskih naselij se namreč pritožujejo, da so se njihove bivalne razmere poslabšale zaradi prisotnosti neurejenih romskih naselij. Leta 2001 in 2002 so vnesli dodatne spremembe k podlagi za posebne pogoje glede izobraževanja romskih otrok. Maja 2004 je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport sprejelo »Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov«. Optimistično se ocenjuje tudi zgodnje vključevanje Romov v predšolsko vzgojo – vsaj dve leti pred vstopom v osnovno šolo, najpozneje pa s štirimi leti. Zgodnje vključevanje v vrtce je umestno predvsem zaradi učenja jezika in zgodnje socializacije. Prav tako se kot zelo dobre ideje kažejo uvajanje romskih pomočnikov v razrede z Romi, stalno strokovno izpopolnjevanje učiteljev, fakultativno učenje romščine in nesegregacija otrok. Na področju zaposlovanja Romov se izkorišča predvsem možnost zaposlitve preko programa javnih del.

Ob tem pa je treba povedati, da je Slovenija, pa ne samo zaradi prisotnosti romske skupnosti, precej multikulturna in multireligiozna družba – kljub relativni »belosti«. To lahko zasledimo tako po priimkih, ki niso samo zvence slovenski, kot tudi ob popisu prebivalstva. Obstaja pa slovenska vestnost in natančnost s katero zelo uspešno in netransparentno potlačimo in asimiliramo drugačnost tako, da se prave identitete ne vidijo preveč, multikulturnost se zdi nekaj slabega.

V Novem Mestu v Osnovni šoli Bršljin prišlo do problema. To je šola, v katero hodi okoli 70 romskih otrok. Otrok in učitelj sta prišla v hud nesporazum. Vmešal se je oče, ki je stopil svojemu otroku ob bok in mu pomagal razrešiti spor. Verjetno bi to storila večina staršev. Res je kri prehitro zavrela in oče je učitelja udaril – rekel je, da se ni bilo mogoče pogovarjati. V civilizirani družbi vsekakor nesprejemljiva reakcija, a tudi učitelj je menda otroka lasal in psihično trpinčil. Ker govorimo o romski družini, je spor presegel osnovni problem. Postal je lov na Rome. Ideje, stališča in principi staršev so se prenesli na otroke. Minister je problem, ki se je pojavil razrešil na, kot je poudaril preko medijev, ne najboljši a edini možni način. Otroke je segregiral po znanju. Odločili so se za nivojski pouk, kjer naj bi bili otroci razvrščeni po znanju. To vrstna »pozitivna diskriminacija« pa v okolju, kjer so napetosti med večinskim in manjšinskim prebivalstvom že napete, ne more pomagati k izboljšanju razmer.

V Sloveniji smo bili tako priča rešitvam, ki so napeto situacijo samo zaoostriale. Najhuje pa je, da so takšnim reakcijam bili priča otroci osnovne šole. Kako velikega pomena pa je primarna socializacija prav pri ustvarjanju predsodkov pa ni potrebno poudarjati. In to ne med Slovenci in drugimi, ampak popolnoma specifično med Slovenskim in Romskim prebivalstvom. Večina medijev je brez pomisleka in brez komentarjev dopuščala, da so akterji dogodka govorili, kako je Romski oče udaril »njihovega« učitelja. Vse te razprave so spremljali otroci tako doma, v šoli in preko medijev. Škoda, ki je bila s tem narejena, je verjetno nepopravljiva. Prav takšnih lapsusov pa si družba, ki želi biti demokratična, ne bi smela privoščiti.

Slovenija je še zelo daleč od tolerantne in multikulturene države. Ali je neka družba tolerantna ali ne, se seveda pokaže takrat, ko se pojavijo problemi. Vladni načrti in sklepi imajo popolnoma svoje življenje in se obnašajo kot da z ljudmi in vsakdanjimi dejavnostmi nimajo veliko skupnega. Kaj v Sloveniji pravzaprav pomeni pozitivna diskriminacija? Ali naj imajo romska vprašanja res prednost pred vsemi drugimi socialnimi problemi, na kak način in do katere mere pa je pri nas še vedno zavito v meglo.

3. STALIŠČA

Med dominantno in manjšinsko skupino se praviloma ustvari neka vez. Ta je največkrat napeta. Večina znanstvenikov se strinja v trditvi, da se manjšine ne da rešiti ali povzdigniti, ne da bi se hkrati lotili prevzgoje večine in njenih tako imenovanih »genocidnih« tendenc.(Hinton 2000) Preddispozicije posameznikov za pozitivne ali negativne odgovore na določeno dogajanje v socialnem svetu pa sta Rosenberg in Hovland poimenovala *stališča*. (Nastran-Ule 2000).

Socialni psihologi so z modelom stališč želeli oblikovati teoretski koncept, ki naj bi pomagal pri povezovanju notranjih – duševnih in zunanjih – socialnih vidikov obnašanja. Stališča si pridobivamo tokom življenja v procesu socializacije. Ustvarjamo si jih doma, v šoli med prijatelji ... Imajo precej trden značaj saj predstavljajo trajno duševno pripravljenost na obnašanje posameznikov. Pri stališčih govorimo o direktnem in dinamičnem vplivu na obnašanje.

Govorimo lahko o integraciji treh osnovnih duševnih funkcij (ibid.):

1. KOGNITIVNI

Vsako stališče temelji na znanju in poznavanju situacij in stvari, do katerih ima stališče. Govorimo o vedenju, znanju izkušnjah, informacijah, vrednostnih sodbah in argumentih v zvezi z objekti, dogodki, osebo ali situacijo.

2. EMOTIVNI

To so pozitivna ali negativna ocenjevanja in občutja do objektov stališč. Simpatija, obžalovanje, sovraštvo, jeza, privlačnost, zaničevanje so emocije, ki jih lahko vzbujajo osebe in določene socialne situacije. Včasih lahko že samo simbol nekega objekta stališč izzove burno emotivno reakcijo. Rokovanje s predstavnikom osovražene skupine lahko sproži val sovraštva, zastava pa val pozitivnih patriotskih čustev. Kognitivna in emotivna komponenta sta običajno med seboj usklajeni, če pa med njima pride do kratkega stika, nastopi čas za spremembo stališča.

3. AKTIVNOSTNI

Tu govorimo o pripravljenosti za delovaje. Je težnja, da posameznik deluje na določen način, glede na svoje stališče do določenega objekta ali situacije. Pripravljenost za diskriminacijo tistih ljudi za katere nekdo meni, da so manjvredni še ne pomeni, da se bo res diskriminacijsko obnašal.

Med temi komponentami obstaja tesna povezava in jih lahko delimo samo teoretično, ne pa tudi praktično. O njih lahko le sklepamo na podlagi empiričnih podatkov ne moremo pa jih opazovati neposredno. Naprej jih lahko ločimo na bolj in manj splošna, bolj ali manj ekstremna in po stopnji kompleksnosti.

Razlog za sprejemanje stališč pa je človekova tendenca po zadovoljevanju svojih potreb. V medsebojnih odnosih so nam ljubši ljudje, ki nam omogočajo samopotrjevanje, nas podpirajo v naših namenih in nam zagotavljajo varnost. Izogibamo pa se ljudi, ki nam naš svet lahko rušijo. Izjemno pomembna funkcija ali tudi lastnost stališč pa je, da naš notranji svet nekako varujejo. Prav stališča so tista, ki usmerjajo pozornost na tiste dražljaje in informacije, da izberemo in vidimo le tisto, kar se sklada z našimi stališči.

D. Katz govori o štirih funkcijah stališč (ibid.):

- OBRAMBA IDENTITETE IN SAMOSPOŠTOVANJA

Tu gre za vzdrževanje in ščitenje samopodobe v realnem svetu. Najbolj je značilna projekcija – drugim smo pripravljene pripisati tiste svoje lastnosti, ki jih pri sebi ne sprejmemo in na ta način od teh lastnosti sebe ločimo. Alkoholik bo denimo druge zmerjal da preveč pijejo.

- VREDNOSTNO EKSPRESIVNA FUNKCIJA

Tu gre za potrebo po izražanju centralnih vrednostnih predstav ali pomembnih komponent njihovih predstav o sebi.

- INSTRUMENTALNO-PRILAGODITVENA FUNKCIJA

Pomaga prilagajati se trdemu življenju, da se razvije in uveljavi življenjski slog s katerim lahko dosežemo zaželene cilje.

- KOGNITIVNA FUNKCIJA

Pomaga nam strukturalizirati predstavo o svetu, klasificirati nove informacije in izkušnje tako, da nam predstavljajo že vnaprej obstoječe evaluativne dimenzije.

Če je objekt stališč oseba, je kognitivna komponenta lahko nek stereotip. Stališča, ki pa so oblikovana na nekih nepreverjenih dejstvih in govoricah, pa imenujemo predsodki. Spremembe v socialnem svetu se najprej odražajo v stališčih in nato vplivajo na spremembe naših dejanj in vedenjskih oblik. Ljudje ne prihajamo v konflikte zaradi razlik v inteligentnosti, spominu in podobnih psihičnih lastnostih ampak prav zaradi razlik v stališčih. Skupina, ki ji nekdo pripada, ima pomemben vpliv na oblikovanje stališč. Vpliv skupine se prepozna predvsem s poudarjanjem skupnega vrednostnega sistema, z dajanjem socialne podpore tistim, ki delujejo skladno s skupino oziroma sankcioniranjem tistih, ki ne delujejo skladno, ter z izborom in cenzuro informacij, ki naj bi prišle do pripadnikov skupine. Tako kot ima skupina ključno vlogo pri formiranju stališč, jo ima tudi pri njihovem rušenju.

3.1. Pogoji spreminjanja stališč

Slovenska dolenska javnost ima do Romov globoka negativna stališča, na podlagi katerih je težko pričakovati boljše medsosedske odnose. Posameznik lahko v danih okoliščinah izraža zelo različna stališča. Pri osebah z rasnimi predsodki gre za močan demokratični konflikt. Osebe, ki menijo, da je njihov ideal demokratična dežela (v smislu enakopravnosti za vse), se težko soočijo s svojimi lastnimi rasnimi predsodki. Vedenje je torej odvisno od spremenljivih okoliščin, zato je težko ugotoviti kako nanj vplivajo določena stališča.

Kaj je tisto, kar vpliva na spremembo stališč, lahko razdelimo v tri skupine.

1. Gre za dostopnost stališč, saj so nam nekatera stališča hitreje pri roki, kot druga. Razlika v hitrosti s katero smo pripravljene zavzeti stališče do nekega objekta ali stanja stvari, pomeni razliko v dostopnosti stališč. Odvisno je tudi koliko so določena stališča centralna. Nekatera zavzemajo centralno vlogo, druga pa stojijo ob strani in nudijo samo podporo. Toda, če lahko spremenimo centralno stališče, se spremenijo tudi vsa obrobna, ki so odvisna od centralnega in tako dosežemo veliko spremembo.
2. Druga skupina stališč so osebne lastnosti oziroma razlike v sprejemanju in oblikovanju stališč, ter skladnostjo med stališči in obnašanjem. Pomemben dejavnik, ki prevaja stališče v obnašanje, je tudi samopozornost. Gre za to, v kolikšni meri opazujemo svoje misli in svoje duševne procese. Več pozornosti, ko posvetimo svojim mislim bolj usklajeno delujemo s svojimi stališči. Le pri osebah, ki se vedejo konsistentno lahko pričakujemo usklajeno vedenje s stališči. Tudi osebe, ki se pri svojem obnašanju zanašajo predvsem na svoje misli in občutke in manj na socialno okolje, na splošno kažejo več ujemanja s svojimi stališči in delovanjem.
3. Tretja skupina pa je stopnja vpletenosti posameznika. V vsebino stališč oziroma od relevantnosti sporočila zanj. Kadar ima posameznik o določeni situaciji izoblikovano jasno mnenje, je njegovo spremembo stališča težje doseči. Znano pa je, da imajo posamezniki, skupine in institucije različne načine, bodisi nagrade ali prepovedi s katerimi skušajo vplivati na to, da bi se drugi ljudje obnašali na zaželen način in se ob tem tudi dobro počutili.

Ljudje smo nagnjeni k temu, da to kar počnemo, vidimo kot dobro in pravilno. Raziskave rasizma so opozorile, da vsakdanje obnašanje ljudi, ki so podvrženi rasnim predsodkom, bistveno vpliva na reprodukcijo rasnih predsodkov. Torej ne le da branimo svoja stališča s svojimi dejanji, temveč tudi s svojimi stališči branimo svoja dejanja. Učinek obnašanja na stališča s pridom uporabljajo razne psihoterapije, žal pa tudi tehnike pranja možganov. (ibid.)

Torej kaj storiti, da bi spremenili škodljive navade diskriminacije? Ob uvajanju varnostnih pasov za voznike so ugotovili, da so njihovo zavest premaknili z denarnimi kaznimi. Tako so ugotovili, da neposredno vplivanje vpliva na spremembo obnašanja ljudi, videli pa so tudi neuspeh posrednega vplivanja skozi informacije. Če odpadejo negativne sankcije, se ljudje zelo hitro vrnejo k starim načinom delovanja. Seveda bi bilo absurdno razpisati denarne sankcije za nesprejemanje drugačnih, čeprav je v Ustavi RS napisano, da kot država težimo k toleranci in rasni enakosti. Posredno vplivanje na stališča preko informiranja in pojasnjevanja je dolgotrajnejše, a učinkovitejše. Spremembe obnašanja so zelo počasne, ne množične, vendar so tudi, ko se enkrat vzpostavijo, trajne. Če želimo globlje in dolgotrajne družbene spremembe, je primernejša uporaba posrednih in internih vplivov.

4. STEREOTIPI

Predstavljajmo si, da smo se vselili v hišo, ki stoji ob robu gozda, nekoliko odmaknjena od ostalih prebivalcev. Na drugi strani gozda pa je romsko naselje. Vgradimo dvojno ključavnico in okna pazljivo zapiramo.

Gre za predsodek ali za občutljivo presojo okoliščin, v katerih živimo? Glede na to, da živimo na osamljenem mestu, bi v hišo lahko vstopil kdor koli, vendar nam bližina romskega naselja nudi opravičilo za delovanje, ki bi ga lahko naši prijatelji označil kot paranoičnega.

Za kaj gre pri našem delovanju?

Ali delujemo premišljeno ali pa smo obremenjeni z rasnim predsodkom in smo podlegli splošni sodbi, da so »Cigani« pač po definiciji vsi tatovi.

4.1. Rušenje mita o enakopravnosti Romov

V Bruslju je bila leta 2003 ustanovljena Evropska pisarna za zaščito Romov (ERIO – European Roma Information office). To je neodvisna organizacija, tako finančno, kot vladno. Izvršni direktor je Rom Valeriu Nicolae. Prav on je na spletnih straneh www.erion.net.org 15. aprila 2005 objavil članek o rušenju mita enakosti v Evropi – na primeru Romov seveda. Navedel je dvajset razlogov, zakaj je lahko to, da nisi Rom, prednost v današnji Evropi:

1. Romi ne morejo pričakovati nobene vladne podpore, saj nimajo svoje vlade (države), ki bi lahko nadzirala nelegalna ali celo rasistična merila po katerih te kot Roma vidijo.
2. Če si Rom, lahko pričakuješ, da bo tebe in tvoje ljudi minister ali drug politični voditelj označil, kot »asocialne, duševno zaostale, neasimilirane in socialno nesprejemljive«. Pričakuješ lahko tudi, da ti bodo politiki govorili o posebnih (lepo urejenih) območjih, kamor te bodo preselili in kjer te bodo »civilizirali«.
3. Če si kot Rom dovoliš kritizirati vlado, boš v najboljšem primeru označen kot »kulturno drugačen« in kot tak nesposoben razumevanja dejanske situacije. V najslabšem pa kot izdajalec. Zaenkrat ne obstaja nobena politična ali civilna opozicija, ki bi romsko delovanje označevala kot patriotizem. Romska mnenja v vzhodni demokraciji niso cenjena.
4. Če si Rom, moraš svoje otroke pripraviti na sistematični rasizem, ki ga bodo deležni v življenju.
5. Če si Rom, na televiziji, v časopisu ali na radiu ne boš videl ali slišal Romov.
6. Kadar Romi govorijo o možnih rešitvah romskih problemov, tisti, ki niso Romi, to dojemajo kot žalitev. Izključno pravico do reševanja romskih problemov imajo tisti, ki niso Romi. Kadar pridejo do besede Romi, je to posledica problemov, ki so nastali ali pa do besede pridejo le kot tatovi in kriminalci.
7. Če kot Rom govoriš o rasizmu ali anti-romstvu, se zdi, da si samozadosten ter da podpihuješ družbeno napetost. Nihče ti ne bo ploskal, če boš kritiziral sodstvo, zagovarjal toleranco in spoštovanje.
8. Če se kot Rom oblačiš in govoriš tako kot dominantna skupina in si celo uspešen v svojem poslovnem življenju, te imajo za pozitivno izjemo, saj Romi drugače le kradejo in prosjačijo. Lahko pa ti tudi rečejo, da si zatajil svoje korenine ali pa, da si verjetno mešanica romske in neke »normalne« etnične skupine.

9. Če si Rom, se v šoli ne boš učil o zgodovini svojega naroda, nič ne boš zvedel o suženjstvu ali politiki iztrebljanja romskega ljudstva. Naučili te bodo, da pripadaš zaostalemu ljudstvu, ter moraš biti kot tak hvaležen tistim, ki so te pripravljene gostiti.
10. Če želiš biti Rom, moraš postati ali kriminallec ali pa nadarjen glasbenik in če je le mogoče nomad. Družba nima drugih načinov, s katerimi bi opisala tradicionalnega Roma.
11. Če si Rom, ne smeš biti ne bogat in ne reven – vedno dobiš kakšno klasično stereotipno oznako.
12. Govoriš lahko sam in kadar koli govoriš, predstavljaš mnenje celotne romske skupnosti. Drugače tvoji cilji ne bodo prepoznani kot legitimni. Če bi nekdo isto zahteval v večinski družbi, bi ta to dojela kot nekaj žaljivega in nedemokratskega.
13. Če ti kot Romu v življenju spodleti, to ni nikoli individualna, človeška napaka, ampak se ta prenese na celotno etnijo.
14. Če ti kot Romu uspe dobro živeti, je samoumevno in se od tebe zahteva, da poskrbiš za svoje ljudi, drugače si egoist in obtožen indiferentnosti do svojih ljudi.
15. Kot Rom boš imel malo političnih predstavnikov in redkokdaj boš dobrodošel v javnih pisarnah.
16. Če si Rom in se to vidi na pogled, moraš pričakovati nenehne policijske preglede in nadzore, da se prepričajo, da nisi kršil zakona, kot to ponavadi počnejo »tvoji ljudje«.
17. Če je tvoj videz na prvo oko romski, bodo nate vedno gledali kot na potencialnega kriminalca – vedno, ko boš prečkal mejo, šel nakupovati ali vstopil v kateri koli javni prostor.
18. Če te bodo zavračali ali te kaznovali, se ne boš nehal spraševati, ali se je to zgodilo samo zato, ker si Rom.
19. Če si Rom, te bo tisti, ki opravlja razne ankete, zasul z burnim napadom na »anti-romizem«, če pa te sosodje ne marajo, je to po vsej verjetnosti zato, ker si Rom.
20. Kot Rom imaš krajšo življenjsko dobo, tvoji otroci verjetno ne bodo končali niti osnovne šole, možnosti zaposlitve so minimalne. Policija te bo raje izkoristila kot zaščitila.
21. Če si Rom, imaš kot žrtev rasizma malo možnosti za sočutje. Splošna reakcija ne bo usmerjena proti rasizmu ampak k njegovemu opravičevanju.

Za zaključek pa avtor opozarja, da se bodo marsikomu zgoraj navedene točke zdele prenapihnjene, saj je pisec ... Rom.

4.2. Kaj je stereotip

Dejansko je nemogoče reči, kaj so v resnici stereotipi, čeprav je minilo skoraj 100 let, odkar zavzemajo osrednjo temo v socialni psihologiji. Avtor pojma Lippman ugotavlja, da odkar je svet tako poln izvirnosti, različnosti, permutacij in kombinacij ... ga rekonstruiramo z enostavnejšim modelom preden upravljamo z njim. Uvrščamo jih med predstave, ki so sorodne stališčem, le da je pri stereotipih posebej poudarjena kognitivna komponenta. Pomagajo nam hitro in enostavno dojeti okolje v katerem živimo pri tem pa se večkrat zgodi, da nam realnost izkrivijo. Ob predpostavki, da vemo, da neka skupna realnost obstaja. Pomagajo nam tudi pozabiti, da smo ljudje edinstvena, spremenljiva in individualna bitja.

So izjemno kompleksen pojav, ki ga lahko razdelimo, na dvojno dvojnost: so tako družbeni pojav kot tudi lastnost posameznika, lahko so tako konstruktivni, kot destruktivni. To izjemno kompleksnost moramo imeti pred očmi, meni Perry Hinton, ko posegamo po stereotipih kot orodjih pri sklepanju o stvareh, o katerih nimamo dovolj informacij. (Hinton 2000.)

Govorimo lahko o krogu, v katerem poskušamo razumeti stereotipe na ravni posameznika, na katerega vpliva družba, ki je sestavljena iz mnogih posameznikov, ti pa začenjajo tvoriti določeno entiteto *per se*.

Funkciji stereotipov sta v glavnem dve:

1. Poenostavljajo in razvrščajo pojave v določene kategorije, zaradi česar se lažje orientiramo.
2. Opravičujejo sovražni odnos do posameznih socialnih skupin in tako racionalizirajo predsodke.

Poglavitno vlogo v raziskavah socialne psihologije tvorijo kognitivni vidiki stereotipiziranja, medtem ko je družbeni vidik veljavnosti obravnavan v veliko manjši meri. Dejstvo je, da je stereotipiziranje v intimni povezavi z našim vsakdanjim dožemanjem ljudi in dogodkov. Naše delovanje usmerja na subtilen način tako, da nam njegov mehanizem uspe le redko ozavestiti. Hinton meni, in njemu v prid govori tudi glas zdravega razuma, da ima stereotipiziranje več opraviti s kulturo ljudi, ki to počnejo, kot tistimi, ki so stereotipizirani. Nekaj, kar si velja zapomniti.

Mehanizem stereotipov lahko definiramo v treh pomembnih komponentah:

1. Skupina ljudi je določena po njihovih specifičnih karakteristikah, naj bo to nacionalna pripadnost, vera, narodnost, spol, starost, poklic ali barva las. Katera koli lastnost lahko

postane osnova za prepoznavanje pripadnosti oziroma drugačnosti. Bistvo je, da jih izbrani pripis poveže v skupino, ki je drugačna od vseh ostalih skupin. Tako označimo vse temnolase in temnooke kot Rome (Cigane) in jih s tem ločimo od Slovencev, Kitajcev, Američanov.

2. Izbrani skupini dodamo dodatne lastnosti, ki veljajo samo zanjo. Pripisane lastnosti lahko označujejo osebnostne lastnosti (lenost, umazanost ...) ali psihične lastnosti (sivolasost za modrost). Pomembno je, da te pripisane lastnosti začnejo veljati za skupino, kot celoto. Hinton je dodal, da šele novejša psihologija preučuje vzroke teh pripisov. Tajfel pa trdi, da je naloga socialnih zgodovinarjev pojasniti zakaj določena kulturna skupina dobi specifične pripisane lastnosti, naloga psihologije je samo pojasniti vzrok stereotipov. (Nastran-Ule 2000.)
3. Zadnji korak je, da uvrstimo v skupino z identifikacijskimi lastnosti in ji pripišemo stereotipne lastnosti skupine v katero sodi.

Tako lahko vidimo, da gre za proces pripisovanja lastnosti posameznikom na osnovi njihove skupinske pripadnosti, ne na osnovi individualnih značilnosti in posebnosti. To pa pripelje do dveh usodnih a vseeno tipičnih napak v pripisovanju (ibid):

1. Če zaznavamo in ocenjujemo ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti, jih tipično obravnavamo tako, da so bolj podobni članom svoje skupine in bolj različni od članov drugih skupin, kot so v resnici;
2. Zaznavanje skupin je nujno pristransko in diskriminatorno. Nagnjeni smo k prepričanju, da je skupina, ki ji pripadamo boljša kot tista, ki ji ne pripadamo.

4.3. Teorije nastanka stereotipov

Lippman (Lippman 1999.) je trdil, da so stereotipi v sami osnovi napačni ter tako kritiziral sam proces njihovega nastajanja kot tudi njihove vsebine. Trdil je, da vsebujejo poseben značaj podatkov o naših čutilih preden ti podatki dosežejo naš razum, zato je v najširši obliki vsebina stereotipov vedno napačna. Njihovo negativno konotacijo je argumentiral tudi s pormeso, da so po definiciji rigidni in izjemno odporni na spremembe. So slepe pege v mišljenju, ki nas ovirajo v pridobivanju objektivnega, neobremenjenega razmišljanja in vedenja. Pomen Lippmanove teorije je v tem, da je začrtal glavne smernice pri obravnavi stereotipov v socialni psihologiji. Njegovo nepresegljivo nasprotje med kritiko in zavračanjem stereotipov in predsodkov na eni strani in dozdevno nujnost stereotipov in predsodkov v človekovem mišljenju in obvladovanju sveta na drugi. To nasprotje je obvladovalo ves nadaljnji razvoj raziskovanja in teorij o predsodkih in ga v veliki meri določa še danes.

V vlogo stereotipiziranja v našem življenju sta se poglobljala tudi Allport in Tajfel. (Nastran-Ule 2000.) Znotraj njune kognitivne analize sta stereotipiziranje pojasnila kot produkt socialne kategorizacije in perceptivnega poudarjanja znotraj skupinskih podobnosti in med skupinskih razlik. Allportovo študijo *The Nature of Prejudice* vidijo mnogi kot temeljno delo na področju psihologije predsodkov. S psihoanalitskimi teoretskimi zasnutki je prišel do zaključka, da sovraštvo posameznika do stigmatiziranih skupin izhaja iz represij in odpovedi, ki jih je posameznik doživel v svojem življenju, zlasti otroštvu. (ibid.)

Tajfel-Turnerjeva študija pa govori o skupinskih kategorizacijah in skupinsko generirani socialni identiteti posameznikov. Osnova stereotipov sta dva navidez nenevarna in splošno prisotna kognitivna procesa: identifikacija posameznika s kako skupino in medskupinska primerjava.

Profil avtoritarne osebnosti, ki ga je izdelal Adorno s sodelavci, je postal ena temeljnih matric tudi pri razumevanju socialnih akcij. V raziskavi je pokazal, da imajo ljudje, ki so močno obremenjeni s predsodki, značaj avtoritativne osebe. Nagnjeni so h konformizmu, ubogljivi do avtoritet, s posebno pozitivnim odnosom do moči ter dojemajo svet kot nevaren in degeneriran prostor. Na splošno so prepričani, da morajo biti kriminalci izjemno strogo kaznovani. Avtoritativna oseba razmišlja na rigidni, stereotipni način. Zakaj avtoritarna osebnost razmišlja tako, je možno razložiti tudi na Freudovski način. Oseba, ki je rasla v okolju s strogo disciplino, kjer so starši (vzgojitelji) predstavljali avtoriteto, je ponotranjila agresijo do sebe in svoje družine, saj je ni mogla nikoli

sproščeno izražati. Pride do prenosa čustev. Jeza do realnega vira se spremeni v prisilno spoštovanje in občudovanje (do strogih staršev), agresija, ki nastane ob tem, pa se projecira na šibkejšo družbeno skupino. Tako avtoritativne osebe začenjajo visoko ceniti svojo lastno skupino in vzpostavijo prezirljiv in podcenjujoč odnos do šibkejših skupin. Adorno je nadalje razložil, kakšni mehanizmi se sprožijo pri razlagi avtoritativne osebe, zakaj imajo »drugi« manjvrednostne lastnosti. Takšni ljudje dajejo izjemni pomen družbenemu statusu in moči, ki daje skupini inherentno superiornost, o kateri ne gre dvomiti: *Mi smo dobri in pametni ljudje, ki smo si svojo pozicijo zaslužili*. Negativna čustva, ki so usmerjena na skupine z nižjim družbenim statusom so tako opravičljiva: *Oni imajo nižji status, ker imajo grde značaje in so po svoji naravi degenerirani. Zaslužijo si, da se z njimi ravna grdo*. Če so že rojeni s takšnimi značilnostmi, ki sodijo v njihovo naravo, so tako za avtoritativno osebnost predsodki opravičljivi.

Treba pa je poudariti tudi rigidnost mišljenja, s katero se avtoritarna osebnost oklepa svojih stereotipov. Svojih predsodkov se oklepajo ne glede na očitna dejstva proti in imajo velike probleme pri povezovanju značilnosti. Sposobni so podajanja izjav, ki si očitno nasprotujejo, ne da bi to opazili : *So izjemno zviti in, če ne bomo pazili, nas bodo ogoljufali*. In potem: *Niso tako pametni kot mi, zato ne morejo nikoli vstopiti v višji socialni status*.

Adorno je svoje raziskave naredil leta 1950 in prav osupljivo je, kolikokrat tudi danes slišimo podobne pogovore in argumente.

Po Oakesovi (Oakes, Haslam, in Turner 1994.) je le pečica raziskovalcev (Asch, Sherif in Vinacke) podala resne argumente za veljavnost stereotipov. Skupno jim je vprašanje, kaj je v resnici realnost in kdo sploh lahko o njej sodi.

Fischman je trdil, da dejanskosti ne moremo nikoli dejansko določiti, da inferiornost v samem procesu ne vključuje nujno vsebinske netočnosti.

Brown je menil, da stereotipi le niso tako pristranski do resnice, kot smo predpostavljali. Penelope Oakes pa v svoji razpravi iz leta 1994 trdi, da je stereotipiziranje psihološko racionalno, veljavno in sprejemljivo in da verodostojno posreduje družbeno percepcijo (da realnost dosledno odraža). Argumentira, da je kognitivni proces večplasten in subtilen ter lahko gledamo nanj iz različnih vidikov. Sprašuje se, kako je sploh možno, da verodostojen kognitivni proces proizvede psihološko neveljavne predstave, nekatere izmed njih družba zavrača kot napačne. Tako je znova izpostavila dualnost med družbenim življenjem in psihološkim funkcioniranjem. Poudarja, da družbene skupine

in skupnostni odnosi obstajajo, kolikor obstajajo individualne osebnosti in individualne razlike. Stereotipno poudarjanje razlik odraža racionalno selektivno percepcijo, pri čemer je primerneje, če v nekaterih kontekstih ljudi dojemamo na kategorialni ravni družbene identitete kot pa na ravni osebne identitete (Oakes, Haslam, in Turner 1999.)

Torej si psihološka in družbena veljavnost nista enaki, se pa dopolnjujeta oziroma razvijeta odvisna si procesa pri overjanju stereotipov. Ta dualizem v socialni psihologiji nikakor ni nekaj novega. Zanimiva pa je končna izpeljava teorije, »da se lahko vselej motimo«, kar pomeni, podreti mit o rigidnosti stereotipov. Vselej lahko proizvedemo nek stereotip, ki je napačen v tem smislu, da ga bodo nekoč ovrgli. Socialna percepcija je namreč nekaj fleksibilnega, prilagodljivega in večplastnega. Oakesova skratka meni, da je čas, da se opusti metafora, da je človekova sposobnost predelovanja informacij omejena in da nove metafore pri opisovanju stereotipov ne potrebujemo. Kompleksnost ter subtilnost interakcije med psihološkim in družbenim učinkovanjem v socialni kogniciji je preobsežna.

4.4. Etnični stereotip

Že od Lippmanove definicije stereotipov naprej raziskovalci posebna pozornost namenjajo etničnim stereotipom. To so poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih in nacionalnih skupinah. Gre za generalizacijo določenih lastnosti, pozitivnih ali negativnih, ki so do določene mere lahko tudi točne. Da se stereotipiziranje razvije iz skupinske dinamike, je dokazal Sherif s sodelavci. Medskupinsko sovraštvo naj bi izhajalo iz medskupinskega tekmovanja. Tezo so dokazali na poskusu med taborniki na poletnih taborih. Razdelili so jih na dve skupini, ena naj bi si na koncu prislužila nagrado. Otroci so hitro razvili močno povezavo znotraj lastne skupine, tudi na račun omaloževanja nasprotne. Sovraštvo med skupinama se je razvilo do točke, ko so morali spremeniti potek eksperimenta ter med pogoje za pridobitev nagrade uvrstiti tudi sodelovanje med skupinama.

Ameriška raziskovalca Buchanan in Cantril sta že leta 1953 potrdila podobno tezo. Poskusne osebe so pripadnikom lastne narodnosti pridale bolj pozitivno oceno kot pripadnikom drugih narodnosti. Tako so nastali avtostereotipi (ocene o lastnem narodu) in heterostereotipi (stereotipi do drugih narodov in skupin). Heterostereotipi so v obrnjenem odnosu do avtostereotipov – čim bolj je za nas drug narod različen od lastnega, tem slabše ga ocenjujemo.

Noben narod ni imun na avtostereotipe. Med Slovenci denimo, so široko razširjene lastnosti, ki si jih pripisujejo sami. Te pa so: introvertnost, skromnost in neagresivnost. Dokaz več, da si lastna skupina pripiše lastnosti, ki so bolj pozitivne. Na avtostereotipe je možno tudi vplivati. V psihologiji predsodkov so znani primeri, da se žrtve predsodkov poistovetijo z vsebino predsodkov. Vsebina predsodkov, usmerjena proti njim, postane tudi vsebina njihove samopodobe in njihovih praks. Tako pride do znane »samonapovedujoče se napovedi«, ko žrtve predsodkov s svojim obnašanjem legitimirajo predsodke. Krog se zaključí. Tisti, ki izraža predsodke, dobi argumente za svoja ravnanja.

Primer: ko se je neka romska družina avgusta 2002 preselila iz Murske Sobote v Prosenjakovce, kjer do takrat še ni živel noben Rom, je priselitev družine sprožila hud val nasprotovanj vaščanov: odkrito zavračanje in zahteve po izselitvi. Romska mama Veronika Horvat je svojo odločitev, da se iz romske okolice izseli argumentirala takole: »Jaz nočem, da se moji otroci družijo z Romi. Hočem, da končajo šolo in da si znajo prislužiti kruh sami. Tako, da grem raje v šotor kakor na

Puščo (romsko naselje v Murski Soboti, op.a).« (Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003.)

Sovraštvo, ki se razvije do lastne skupine, je tako očitno, da osupne, pa vendar ga je popolnoma preprosto za razumeti. Manjšinska skupina v netolerantni družbi najlažje preživi tako, da ponotranji prepričanje dominantne skupine. In, kot pravi Nastran –Ule, se zapre v začarani krog.

Na družbeni ravni pa poznamo manipulacije v lansiranju splošno priznanih predsodkov in stereotipov. Dominantne skupine namenoma razvijajo stereotype kot družben pojav v boju za privilegije in oblast. Etnični stereotipi, ki se pod pravim vodstvom lahko hitro sprevržejo v rasizem, postanejo odkrito orodje določene politike in ideologije. Allporto je na vprašanje zakaj ljudje tako hitro zdrsejo v etnične stereotype odgovoril, da sta napačna generalizacija in sovražnost naravni in vsakdanji sposobnosti človekovega razuma. O naravnih značilnostih stereotipiziranja je težko govoriti, kar so mu mnogi teoretiki tudi očitali. Napačna generalizacija pa se začne na individualni ravni dualističnega prepada. To vprašanje si je zastavi Allport sam: morda obstajajo etnične ali nacionalne značilnosti, ki vzbujajo strah in torej izzivajo resnično sovražnost.

Ta razlaga legitimizira zdravo razumska stališča, ki se pri naši tematiki tako rada prepletajo s socialno psihologijo. Pojavi se torej zdravo razumsko logika: *»Kjer je dim, je tudi ogenj!«*

Hinton nastavi vprašanje: *»Če rečemo ljudem, da je stereotipiziranje napačno, se bodo res ustavili in razmislili o resnici svoje misli?«* Velika verjetnost je, da bodo še vedno raje verjeli v svoje stereotipne predstave kot v pomanjkljivosti svojih argumentov zanje. Nekaj resnice pa vendar mora biti v tako zelo vsesplošno razširjenih in poznanih prepričanjih, kot je prej omenjeni dim in ogenj.

Na tej točki pa je potrebno pogledati, na podlagi česa si ustvarjamo svoje poglede na svet:

1. Primarni viri je naša lastna izkušnja, čeprav so raziskave pokazale (Katz in Barly), da imamo stereotipne predstave tudi o nacijah, ki jih še nikoli nismo srečali oziroma s katerimi nismo imeli nikoli nikakršnega stika.
2. Drugi viri našega poznavanja je pridobljen skozi izkušnje in pripovedi drugih ljudi. Lahko bi dejali, da so to sekundarne informacije.
3. Tretji viri ki pa ga nikakor ne gre podcenjevati, je seveda kultura v svojem najširšem pomenu. Visoka stopnja konsenza v našem odnosu do specifične socialne skupine, s katero sicer še nikoli nismo stopili v stik, je pridobljena preko vseh množičnih medijev. Tovrstno vedenje je izjemno blizu naši osebni kulturi in je utrjeno v naši zavesti preko komuniciranja z drugimi bližnjimi. Prav to je konsenz, ki notranje povezuje skupino.

Nekoč so ljudje verjeli, da je svet ploščat. To je bilo kulturno deljeno mišljenje z izjemno logičnim argumentom – če bi bil okrogel, bi ljudje na drugi strani padli z njega. Mnenje je podpiral izjemno močen kulturni in družbeni konsenz. In prav to, da je tako menila velika večina, je dalo trditvi pečat resnice.

Podam pa lahko tudi primer, ki se bolj konkretno dotika diplomske naloge. Na splošno se trdi, da so romski otroci drugačni in jim je potrebno pripraviti posebne šolske programe. Anna Cervekova je v svojem govoru na Svetovni konferenci proti rasizmu ([http://www.hri.ca/racism/analyses/cervenková.sht.ml](http://www.hri.ca/racism/analyses/cervenкова.sht.ml)) povedala, da je moralo evropsko sodišče za človekove pravice v Strassburgu razrešiti številne romske prijave, ki so dotikale čeških romskih otrok med devetim in petnajstim letom. V imenu posebnosti njihove kulture jim je država omogočila šolanje z otroki s posebnimi potrebami. Državni uslužbenci so te odločitve sprejeli na podlagi testov, ki jih morajo otroci rešiti pred vstopom v šolo in ne na podlagi poznavanja dejstva, kdo so in kakšno življenje živijo. Kot je očitno, je bila otrokom odvzeta pravica do dostojne izobrazbe in družbe ostalih otrok. Govorimo lahko o namenski segregaciji otrok, ki pa ni samo problem na Češkem ampak po vseh evropskih državah, kjer živijo Romi. Lahko se vprašamo, kaj je pri mišljenju prežetem s predsodki in stereotipnem mišljenju dim in kaj ogenj.

4.5. Avtostereotipi kot nacionalizem

Občutek nacionalne pripadnosti je močna gonilna sila, ki je značilna tako za posameznika kot za družbo, v kateri človek živi. Občutek nacionalne pripadnosti pa ni prirojen, ampak je pridobljen in lahko postane odločilna vrednostna orientacija tudi zato, ker služi kot sredstvo za zadovoljevanje različnih potreb. Posameznik se naveže na nacionalno skupino, ker lahko le-ta zadovolji pomembne individualne cilje in potrebe – tako se z narodom identificira. Ker je moderna nacionalna država najmočnejša institucija v sodobni družbi, je zaradi tega tudi objekt najmočnejših identifikacij. Ko se človek začne identificirati s določenim pojavom, do njega izgubi kritično distanco. Tako se zgodi tudi v primeru identifikacije s svojim narodom in svojo državo.

Stališča in vrednote, ki predstavljajo vsebino nacionalizma, lahko strnemo v tri skupine.

1. Sem sodijo tista, ki poudarjajo suverenost in avtoriteto nacionalne države. Država je legitimni izvor odločitev, ki so obvezne za vse državljane. Najvišja vrednota je država in zato tudi vrhovni arbiter. H krepitvi takega prepričanja prispeva glorifikacija nacionalnih državnih simbolov.
2. V drugo skupino sodijo tista stališča, ki poudarjajo samo določene institucije, ki so značilne za posamezne nacionalne države. Katere bodo te institucije, je odvisno od specifične ekonomske, družbene in politične ureditve.
3. V tretjo skupino pa sodijo stališča in vrednote, ki poudarjajo kulturno posebnost, specifične značilnosti naroda, kot so na primer kulturno nasledstvo, jezik, običaji, karakteristike ... Poudarja se kulturna identiteta določenega naroda, ki jo imenujemo tudi narodna zavest.

Kot pri vsaki stvari ima tudi nacionalizem dvojni obraz. Brez dvoma je zdravi nacionalizem in voditelji, ki so ga znali v kritičnih državnih trenutkih primerno prenesti ljudem, reševal državo in z njo ljudstvo pred propadom ali izkoriščanjem. Skozi zgodovino je bilo rešenih veliko nacij v navidez absurdnih situacijah prav na podlagi verovanja ljudi v moč njihove patrie in nacije. V trenutku, ko poudarjanje teh vrednot doseže ekstremne oblike, ko se značilnosti naroda ne pojmujejo samo kot nekaj različnega, ampak kot nekaj večvrednega, izjemnega, pride do etnocentrističnega in šovinističnega nacionalizma, ki ga lahko imenujemo tudi ekstremni nacionalizem. Pojavi se tam, kjer so že dane objektivne okoliščine in jih želijo določeni socialni nosilci izkoristiti za svoje predvsem hegemonistične cilje. Z njim označujemo tiste oblike političnega obnašanja in ideoloških stališč, ki pomenijo podrejanje, agresivnost in superiornost do drugih narodov. Eden izmed načinov ustvarjanja nacionalistične nestrpnosti med narodi je, da se

razširi prepričanje o večvrednosti naroda, ki naj bi ga zaradi tega drugi preganjali. »Narod poišče svoje sovražnike in pogosto sledi agresivni poseg, ki ga terja 'samoobramba',« je v svoji diplomski zapisal nalogi Samo Šavc. (Šavc 1981)

Skrajni nacionalizem ima tudi dovolj argumentov za »pranje vesti«. Narod, ki je objekt agresije je kulturno ali rasno manjvreden, sicer pa gre za narodovo samoobrambo.

5. PREDSODKI

Glede na to, da imamo ljudje v svoji naravi željo po analiziranju in delitvi oz. kategoriziranju, lahko začnemo tudi to poglavje z deljenjem, saj so v bistvu predsodki procesi socialne kategorizacije. Ljudje se ne delimo po tem ali imamo predsodke ali ne, ampak po tem koliko prostora in širine jim namenimo v našem mišljenju in delovanju. Verjetno prav tisti, ki menijo, da nimajo predsodkov, s tem izražajo svoj največji predsodek. Zadošča samo ena izkušnja ali ena informacija in človeška bitja smo si sposobna ustvariti celotno predstavo o dogodku ali osebi. Pri predsodkih ne obstaja »če« in »potem«, temveč vtis nedvoumnega vedenja. (Nastran-Ule 2000.)

Največkrat so definirani kot stališča s pozitivnim ali negativnim čustvenim nabojem. Vsakdo lahko zapade kremljem predsodkov. V znanosti se je izoblikoval *ideološki model človeka moderne zahodne družbe*. Moderni človek naj bi bil vzor družbenega napredka modernega sveta. Govorimo o heteroseksualnem, belem moškem, ki pripada zahodni urbani kulturi, izpoveduje pripadnost liberalnemu krščanstvu in pripada srednjemu ali višjemu družbenemu razredu. Največ klasičnih predsodkov izvira iz odklona od tega ideološkega tipa, pa vendar tudi ta model zapade pod druga predsodkovna opazovanja.

»Predsodkov ne gre občudovati, vendar so vsega občudovanja vredni,« meni A. Mitscherlich. (Mitscherlich 1999.) Svoje navdušenje pojasni: »Nenadoma se naša sodba loči od objektivne danosti, v kateri se nahajamo. V nekem duševnem procesu se iz domišljije in posameznih drobcev zaznavanja izpostavi zmedena izkušnja, ki se vrine pred dejanskost. Ta bi lahko bila dostopna, če ne bi podlegli notranji prisili in naše mešanice fantazije in realnosti imeli za edino pravo realnost...« Njihov pomen pa seveda ni samo v njihovi iracionalnosti in oddaljenosti od stvarnosti ampak v vrednostnih konotacijah, ki jih ponujajo posameznikom in skupinam. Poudarjanje predsodkov, kot samo »a priori« negativnih sodb, pomeni pretirano poudarjanje njihove kognitivne dimenzije. Koncepti in implicitne teorije, ki se kažejo v produkciji nepreverjenih informacij, govoric, mitologij in verovanj, ki si jih izmenjujejo ljudje v vsakdanjem življenju, predstavljajo samo del mehanizma predsodkov.

Velik pomen je emotivna komponenta, ki sodbe pozitivno ali negativno obarva, v sami osnovi pa služi posameznikom in skupinam kot projekcija in racionalizacija lastnih bolečin, strahov in neuspehov. Kako pa bomo delovali je odvisno od posameznika in socialne tendence, ki ga obkroža. Način delovanja predsodkov so primerjali z učinki pogojnega refleksa. Govorimo namreč o

avtomatizmu pri uporabi predsodkov in takojšnje ocene objekta, brez miselne in kritične distance subjekta do objekta.

Pomembne kognitivne značilnosti predsodkov so:

- Kompleksnost gre za tako znano uporabo besede »tipičen«, ne gre za posamezno sodbo človeka kot človeka, ampak za sistem karakterizacij z različno stopnjo diferenciranosti. V tem primeru govorimo o tipičnemu »ciganu«, kjer narodnostna pripadnost potegne za seboj niz lastnosti in je ključ za »poznavanje« človeka še predno ga res poznamo.
- Strukturiranost pomeni, da se predsodki izoblikujejo na podlagi združevanja z enim in razlikovanja od drugih kategorizacij ali predsodkov. Vsakršna lastnost se lahko vplete v mrežo podskupin ali nadskupin. Slovenci se lahko delimo na pripadnike območij kjer živimo, lahko pa se vpnejo tudi v širši prostor srednje Evrope, podalpskih dežel ...
- Skupinska specifičnost predsodki so značilnost skupin in njihova moč raste sorazmerno z večanjem skupine. Ločijo se predsodki različnih skupin in lahko bi dejali, da je v tem moč politike. Politične stranke pripravljajo programe z različnimi idejami h katerim se priključujejo ljudje s podobnimi vrednotami. Tako imajo volivci različnih strank različna mnenja o istih zadevah. Predsodki imajo v svoji konkretnosti nek pomen vedno le za določen krog ljudi.
- Stabilnost absolutne stabilnosti predsodkov ni, je pa res da so izjemno odporni na spremembe. Predsodki, ki so posamezniku »osebno blizu« (npr. staranje), so časovno omejeni in so zato manj stabilni. Predsodki, ki pa so za posameznike bolj abstraktni, pa so bolj trdovratni in je njihova sprememba odvisna od vrste zunanjih dejavnikov.
- Splošnost – pri odgovoru na vprašanje, ali so predsodki tako splošen pojav, da se nanašajo na več skupin ljudi, ali na čisto določene skupine, so se strokovnjaki delili na dve skupini. Nekatere teorije menijo, da se predsodki ene etnične skupine generalizirajo tudi na druge, druge teorije pa menijo, da lahko do takšne generalizacije pride samo ob podpori zunanjih dejavnikov.

5.1. Negativni etnični ali socialni predsodki

Največ škode pa so v zgodovini in danes naredili predsodki (skupki stališč) do ljudi, katerih »problem« je da pripadajo »napačni« narodnostni skupini ali pa imajo napačno barvo kože ali oči. Govorimo seveda o negativnih etničnih predsodkih, ki temeljijo na odklanjanju določene socialne skupine. Ta odklanjanja pa so redko nedolžna, hitro se sprevržejo v krivično delovanje do dotične skupine. Razpon takšnega delovanja je izjemen, gre lahko za »mala« zavračanja v vsakodnevem življenju, do dobro znanih genocidov.

Blumer je govoril o osnovnih tipih občutkov in sodb, ki so značilni za negativne socialne predsodke v dominantnih skupinah. Gre za občutek predstave o predpravica dominantne skupine v času in prostoru ali jedernateje za občutek superiornosti. Opraviči ga s poudarjanjem drugačnosti, ki je seveda manjvredna manjšina. S to razliko pride do lastninske pravice dominantne skupine do moči, privilegijev in boljšega statusa do katerega je dominantna skupina upravičena, ker je superiorna. Kjer je moč je tudi strah pred tem, da bi jo izgubili in kjer so privilegiji je seveda tudi strah do njihove izgube. Prav to predstavlja manjšina.

Pomembni primeri negativnih etničnih predsodkov so antisemizem, rasizem, spolni predsodki, religiozni predsodki, predsodki do drugih narodov in manjšin. Rasne teorije niso identificirane kot del ljudskih verovanj in teorij na podlagi katerih se konstruira etničnost, gre za teorije, ki na podlagi fizičnih razlik, pa tudi če so minimalne, utemeljujejo rasizem. Genetiki zavračajo teorijo o obstoju ras. Pojasnjujejo, da so človeške rase nestabilne entitete v modernih taksonomijah, ki razlikujejo med tremi in šestdesetimi rasami. Človeška vrsta je ena sama in tako ni posebnega razloga, da bi se ustavili na kateri koli posamezni ravni taksonomskega razlikovanja. Meje so popolnoma arbitrarne, njih pojasnila pa zgodovinska, geografska in družbeno konstruirana dejstva. Genetske variacije znotraj skupin so enako velike kot variacije med skupinami. Če proučujemo posamezne gene, so v vseh populacijah prisotni vsi geni, le da so v različnih frekvencah. Tako noben posamezni gen ni zadosten, da bi klasificiral človeško populacijo v sistematične kategorije. (Cavalli-Sforza, Menozzio, Piazza 1994)

Gre torej za zgodovinske, družbeno konstruirane komparativne dimenzije razlikovanj med skupinami. Deljen spomin in simbolika skozi katero se aktivira, vodi do modernih etničnih sporov in strasti. Etnične dimenzije držav in družb ustvarjajo podlago svetu politike in nacionalizma.

Saj gre samo zato. Če družbena dejanskost obstaja in, kot pravi Oakesova, v to ne gre dvomiti, v njej ni prostora za dejansko medskupinsko sovraštvo, saj smo si kot vrsta vsi enaki, gre za politiko in boj za moč v katere službi se oblikujejo predsodki s katerimi se opravičujejo, drugače krščanskemu človeku nesprejemljiva dejanja. V okviru razprav in zapiskov se v Sloveniji še danes govori o Romih, kot rasno drugačnih. Govori se o asimilaciji in prilagajanju gensko »posebne« rase s prilagojenim programom med dominanten živelj. S poudarjanjem razlik med Romi in »civilni« pa se skupini med seboj vedno bolj diferencirata, znotraj pa asimilirata in postajata še bolj trdni. To pa močno vpliva na medsebojno zaznavanje skupin, stališč in vedenj članov različnih skupin. V lastni skupini (še posebej, če je ta dominantna) lažje vidimo tudi individualne razlike znotraj nje, medtem ko smo nagnjeni k posploševanju komparativne skupine. Tu pa pridemo do temeljne napake pripisovanja. To pomeni, da razlagamo vedenje članov druge skupine raje z internalnimi razlogi kot eksternalnimi razlogi; npr. raje ga pripišemo osebnostnim značilnostim ali »naravi« posameznika, kot situacijskim oz. zunanjim vzrokom. (Nastran-Ule 2000.)

5.2. Izvor predsodkov

Predsodki nastajajo na dveh nivojih pod makrosocialnimi pogoji (ekonomsko-politični in kulturno- normativni) in mikrosocialnimi pogoji (zgodnja socializacija in frustracijsko-krizne situacije v odraslem življenju).

Bogardus je leta 1926 izdelal lestvico tako imenovane socialne distance. Izpraševalci sprejemajo ali odklanjajo določene vrste odnosov s pripadniki raznih narodov in drugih socialnih skupin. Njegova lestvica odgovorov na vprašanja je sestavljena takole:

Glede na mojo prvo reakcijo bi rad sprejel člane vsakega od teh narodov (kot skupino, ne tiste najboljše, ki sem jih spoznal, niti najslabše):

- v ožje sorodstvo preko poroke,
- v moj klub,
- na mojo cesto, kot soseda,
- v zaposlitev v mojem poklicu v moji deželi,
- v državljanstvo moje dežele,
- kot obiskovalca moje dežele,
- bi jih izključil iz moje dežele.

Po tem istem principu je bila izvedena tudi raziskava o tem, koga bi sprejeli na »svojo« ulico tudi v Sloveniji (SJM). Pokazala je, da so Romi v Sloveniji na četrtem mestu najmanj priljubljenih.

Bogardus je raziskal tudi to, da so pri različnih narodih faktorji, ki vplivajo na socialno distanco, različni. Pri Američanih je odločilna predvsem rasa, pri Nemcih in Japoncih poklic, pri Grkih religija in tako naprej.

Ekonomsko politične razloge za nastanek predsodkov pa razlagajo družbenozgodovinske teorije. Te predsodke razumejo kot ideologijo. Vzrok iščejo v celovitem družbenozgodovinskem procesu (denimo pri pojavu antisemitizma). Zelo pomembna je teorija, ki vidi izvor predsodkov v produkcijskih odnosih, konkretno v razredni borbi. Allport jo je poimenoval teorija eksploatacije. Iz popolnoma jasnih in določenih ekonomskih vzrokov se razvijajo koncepti manjvrednosti kolonialnih ali manjšinskih narodov, ki jim vlada metropola. Razvijejo se rasne teorije, ki pokažejo na pomanjkljivost, negativnost in manjvrednost določenih manjšin in jih tako držijo v neenakopravnem položaju in izkoriščanju. Obstoj predsodkov in diskriminacij določenih socialnih skupin daje nedvomno praktične koristi skupini, ki take predsodke širi. Vprašanja, kot zakaj ni

razvitih predsodkov do lastnega dela izkoriščenega prebivalstva, temveč le do tujcev, zakaj v različnih obdobjih različna intenzivnost, zakaj pri posameznikih razlike, govorijo bolj v prid teoriji kot njeni ovržbi. Kadar pa so predsodki usmerjeni k tistim skupinam, katerim ne gre za ekonomsko korist, gre za preusmeritev nezadovoljstva iz lastnega naroda na nekoga drugega. Ena izmed zakonitosti imperialistične politike je prav širjenje sovražnosti proti etničnim manjšinam.

Individualne razlike v obstoju predsodka – samo pri nekaterih posameznikih lahko opazimo obstoj predsodkov, lahko pojasnimo z osebno funkcijo predsodka. Korenine so v osebnosti posameznika oziroma v projekciji problemov na zunanje dejavnike. Kulturno normativni vplivi na oblikovanje predsodkov so najmočnejši takrat, ko jih opravičujejo utrjene norme in kulturni vzorci obnašanja. Kultura postavlja osnovne meje toleranci do različnosti v obnašanju in stališčih.

Potrebno se je izogniti posploševanju ali opiranju na samo eno zvrst teorij. Nujno je upoštevati tako družbeni kot individualni vzrok predsodkov. Obstaja toliko različnih predsodkov, kot je različnih vzrokov za njihov nastanek. Predsodki, kot posledica ideologij, nastajajo pri medosebnih odnosih, odnosih med skupinami in posamezniki.

V psihologiji se je razvilo več teorij, ki poskušajo odkriti mikrosocialne vzroke predsodkov. Pogledamo lahko tri teoretske sklope:

1. Predsodki izhajajo iz prirojenega strahu pred vsem tujim, nerazumljivim in drugačnim. Še več govorimo lahko o grešnem kozlu oziroma o potlačenih frustracijah ljudi, ki izvirajo iz otroštva. Svoje prave jeze ne morejo usmeriti k realnemu viru nezadovoljstva, zato si najdejo grešnega kozla na katerega lahko stresajo svoje nezadovoljstvo.
2. Adornova študija avtoritativne osebnosti je verjetno ena največkrat citiranih raziskav socialne psihologije. Gre za določeno strukturo osebnosti, ki je negotova vase, konformistična in v osnovi prestrašena. Izvor tega je seveda v otroštvu, predsodek pa deluje v odraslem življenju.
3. Tretji del pa je socialno okolje. Tu gre za ozko okolje, kot so starši in šola, vedno večji pomen pa imajo množični mediji, ki so v današnjem svetu v veliki meri zamenjali osebno izkušnjo oziroma željo po osebni izkušnji.

Pomembno pa se mi zdi omeniti tudi psihologijo zavisti. M. Horkeheimer meni, da potlačeni strahovi in sovražstvo rojevajo nacionalne predsodke. (ibid.) V moderni družbi manjka kultura uživanja življenja. V dvajsetem stoletju so bile množice relativno hitro deležne materialnega udobja, vendar so ga osvojile brez take kulture, ki bi bila pridobljena skozi dolgotrajni vzgojni

proces. Tako jim manjka duhovna kultura oziroma kultura uživanja. Da bi ljudje premagali zavist in hlepenje po moči je potrebna zadostna širina življenjskega izkustva. Horkheimer meni, da je svoboda predvsem možnost, da v mnogih stvareh najdemo resnični užitek, da smo srečni na različne načine.

6. BI ŽELELI IMETI ROMA ZA SOSEDA?

Nacionalna zavest in identiteta posameznika vsebujeta različne komponente. Emocionalno vsebino tvorijo čustva, ki se povezujejo z občutjem nacionalne pripadnosti v odnosu do svoje nacionalne skupnosti z vsem njenim kulturnim ozadjem in zgodovino. Kognitivno vsebino tvorijo vse misli in predstave o značilnostih nacionalne skupnosti. Moralna komponenta nacionalne zavesti in identitete se nanaša na občutje odgovornosti in dolžnosti do lastnega naroda. Izrazito se pojavlja takrat, kadar svojo narodnostno pripadnost doživljamo, kot vrednoto in kot dolžnost. Tako lahko Slovenci še tako poudarjajo razlike med Gorenjci, Dolenjci, Primorci in tako naprej, ko pa spregovorimo o pripadnikih druge narodnosti, denimo Romih, se brez premisleka združijo. Kot pa so pokazali rezultati naslednje raziskave, je dovolj že rahel odmik od »slovenske povprečnosti«, da se zgoraj navedene komponente manifestirajo.

Država Slovenija je leta 1991 je s 65. členom ustave priznala Rome, kot avtohtono skupnost. Uradno jim je bila dovoljena uporaba materinega jezika, gojenje lastne kulture, zavzela se je za pomoč pri izboljšavi njihovih življenjskih razmer. To pa ne pomeni, kot zmotno misli večina Slovencev, da jim je namenila posebni denarni dodatek, ki ga »večina« nima. Gre le za priznanje, da gre za drugačno kulturo od slovenske in za njeno spoštovanje. Vsaj na papirju.

V raziskavi Slovenskega javnega mnenja iz leta 2002, ki jo je vodil dr. Toš s sodelavci je bilo postavljeno vprašanje: Koga od navedenih skupin ne bi želeli imeti za soseda. Na seznamu so bile napisane različne skupine ljudi, pri vsaki skupini pa je bil možen le en odgovor. (Slovensko javno mnenje 92/1 2002). Glede na odgovore je bilo jasno, da bi lahko osebnostne predsodke klasificirali tudi glede na nosilce. Med najpomembnejšimi nosilci osebnostnih stereotipov so različne osebe, ki so lahko definirane s telesnimi karakteristikami, duševnimi značilnostmi, z vedenjskimi znaki, ter stigmami (kriminalci, alkoholiki, homoseksualci), s politično, versko in nazorsko opredelitvijo. Seveda pa so posebej razširjeni in trdovratni predsodki povezani s spolom, starostjo, narodnostno in manjšinsko pripadnostjo. Pripadnostjo socioekonomskemu sloju ali razredu in poklicno pripadnostjo. Vidimo, da se je praktično nemogoče ogniti vsaj eni izmed navedenih skupin. Tako so se ljudje opredelili koga se v vsakdanjem življenju najbolj izogibajo – bojijo.

Najbolj se Slovenci bojimo bolezni, saj so na prvem mestu ljudje z AIDS-om (46,8 odstotkov), sledijo jim alkoholiki (44,5 odstotkov), na tretjem mestu pa so homoseksualci (42,5 odstotkov). Na četrtem mestu se že pojavi skupina, ki jo obravnavam v tem diplomskem delu – Romi. Kar 41,9

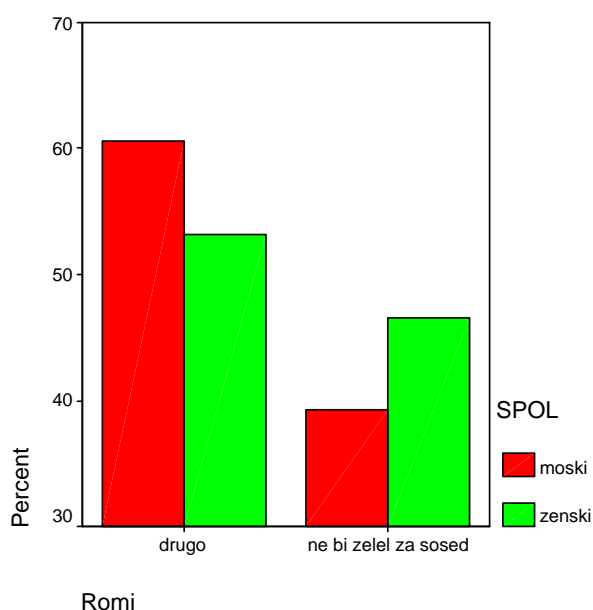
odstotkov ljudi si jih ne bi želelo imeti za sosede. Najmanjši delež negativnih odstotkov so dobili levi skrajneži (31,2 odstotkov), desni skrajneži (32,8 odstotkov) in čustveno nestabilni ljudje (36,2 odstotkov).

Podatke iz raziskave sem uporabila za potrditev oziroma ovržbo svojih hipotez. Od blizu sem si pogledala kdo sodi med 41,9 odstotkov Slovencev, ki si ne želijo imeti Romov v svoji bližini. Spremenljivke, po katerih sem razdelila ljudi, ki zavračajo Rome kot sosede so spol, izobrazba, velikost naselja, tip krajevne skupnosti, ter religija izražena skozi obiskovanje verskih obredov. Zanimalo me je, ali se na podlagi le-teh da izoblikovati profil Slovenca, ki odklanja prisotnost drugačnih. Vsako spremenljivko sem interpretirala skozi zgoraj navedene dimenzije nacionalne zavesti in identitete: emocionalno, kognitivno in moralno.

6.1. Spol

O kognitivni dimenziji nacionalne zavesti glede na spol je Janek Musek zapisal, da v inteligentnosti, torej splošni umski sposobnosti, običajno ne opazamo razlik med spoloma, še posebej, če so skupine obeh spolov izenačene glede lastnosti, ki utegnejo korelirati z inteligentnostjo (izobrazba, socioekonomski status). (Musek 1994) To velja v glavnem tudi za slovensko populacijo. Meni, da je to razumljivo, saj je izenačenost ali vsaj velika bližina povprečij obeh spolov v splošni inteligentnosti ugotovljena univerzalnost.

Spremenljivko spol sem izbrala na podlagi emocionalne in moralne dimenzije. Gre za zgodovinsko ozadje. Postavila sem hipotezo, da so ženske bolj odprte in sprejemljive do drugačnih. Zgodovina naj bi bila učiteljica, saj so se morale ženske zelo boriti proti predsodkom in stereotipom, ki so jih ovijali. Poznamo veliko ženskih gibanj, ki so pošteno delala za enakopravnost na vseh področjih, tako sem sklepala, da je ženskam lažje razumeti stiske, ki so posledica družbene diskriminacije. Prisotnost Romov jih tako ne bi smela posebej motiti, celo nasprotno, domnevala sem, da bodo prve, ki jih bodo neobremenjeno sprejele medse.

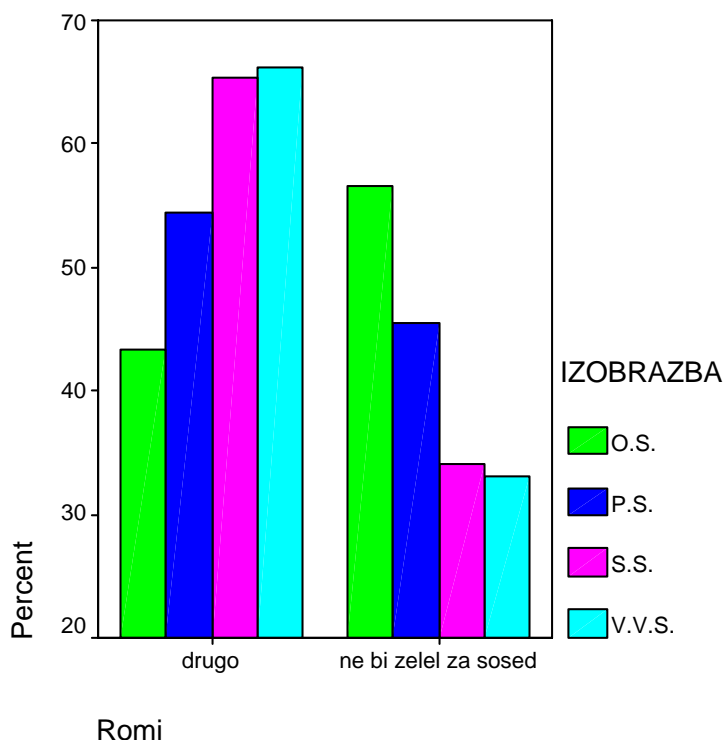
Zgodovina pa je dala lekcijo očitno moškim. Med anketiranimi je bilo očitno manj moških (40 odstotkov), ki jih prisotnost Romov v njihovi bližini ne moti. Polovica vprašanih žensk se je odločila, da v svojo sosesko romske družine ne bi sprejela.

Hipotezo sem morala zavreči na vseh nivojih. Rezultat je možno razlagati s kulturno in telesno šibkostjo. Večina slovenskih žensk še vedno živi v globoki odvisnosti od moške zaščite ter se premalo zanaša na svoje zmožnosti. Tako se potrди domneva o tatinskem značaju Romov, pred katerim se želijo ženske zaščititi.

6.2. Izobrazba

Spremenljivko izobrazba sem izbrala na podlagi kognitivne dimenzije, saj gre za miselne procese in do določene mere moralne sheme posameznikov, čustvena dimenzija ima tukaj drugotni pomen. Za povezavo med osebnostnimi potezami ter izobrazbo in socioekonomskim statusom imamo, kar zadeva slovensko populacijo, le orientacijske podatke. Poiščemo lahko sicer korelacijo med izobrazbo in socioekonomskim statusom, čeprav jo je potrebno jemati z precejšno rezervo. Pomembno lahko povežemo izobrazbo z inteligentnostjo po eni strani, ter izobrazbo z marginalnostjo po drugi. Seveda ne govorim o objektivnih rezultatih, ampak empiričnih raziskavah.

Postavila sem hipotezo, da izobrazba vpliva na mnenje o tem, koga bi sprejeli za svojega soseda. Ljudje z višjo izobrazbo so bolj odprti za prisotnost različnih ljudi v svoji okolici in to zaradi širše razgledanosti, ki jo prinese izobrazba, kot tudi zaradi rahlo višjega socioekonomskega statusa. Ta vpliva na zmanjšanje frustracij in občutkov ogroženosti od vseh in vsakega, ki prihaja iz krogov, kjer je socialni status nižji.

V primeru izobrazbe sem hipotezo lahko potrdila. Največji delež anketiranih z dokončano osnovno šolo je Rome kot sosede zavrnil. Z višanjem izobrazbe pa se sprejemljivost do Romov zveča. Opazna razlika je tudi med anketiranimi, ki so končali poklicno šolanje in tistimi, ki so obiskovali 4

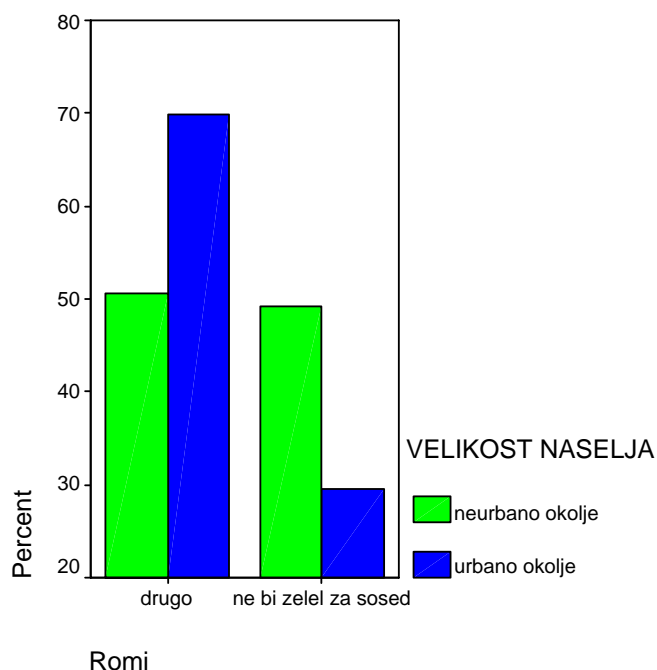
letne srednje šole. Bistvene razlike pa ni med tistimi, ki imajo fakultetno izobrazbo in tistimi, ki so končali srednjo šolo. Sklepala sem, da je očitno srednja šola tista, ki opazno spremeni stališča do okolice.

Hipotezo sem tako sprejela in zaključila, da je kognitivna komponenta nacionalne zavesti zelo pomembna pri oblikovanju stališč do drugačnih. Svojo naravno inteligentnost neprestano investiramo v učenje in izobraževanje, s tem pa krepimo tudi samo umsko sposobnost v vseh tistih vsebinah, ki tvorijo kristalizirano, na vplive okolja občutljivo inteligentnost (Musek 1994) Tako se ne prenačimo v obsojanjih na podlagi informacij, ki jih podajajo množični mediji. Verjetnosti, da si ljudje z višjo izobrazbo sami oblikujejo mnenja, je večja.

6.3. Urbano - neurbano okolje

Regionalne posebnosti se pojavljajo pri vseh narodih in v vseh deželah po svetu. Te posebnosti, od jezika do običajev, krajinskih in podnebnih značilnosti, tvorijo podlage za najrazličnejše sodbe o različnosti in posebnosti regijskega prebivalstva. Kljub temu, da je znan drugačen odnos npr. Dolenjcev do Romov in Prekmurcev do Romov, se nisem lotila regijske raziskave ampak sem spremenljivko usmerila v razliko med urbaniziranimi in neurbaniziranimi okolji.

Spremenljivko velikost naselja sem izbrala s hipotezo, da so ljudje na podeželju do Romov bolj negativno naravnani, kot v mestu, ki je že po tradiciji prostor v katerega se stekajo in v katerem se mešajo različne kulture. Tako je v mestu lažje živeti in pokazati svojo pravo identiteto, ter se pri tem ne počutiti izobčenega. Posebnega pomena je tudi dejstvo, da se v mestu redko srečujemo z Romi kot sosedi, mnenje do tega vprašanja si ustvarimo bolj na kognitivnem kot izkustvenem oziroma emotivnem nivoju. Mnenja, ki so nastala brez prisotnosti izkušnje pa so navadno bolj »moralno« sprejemljiva.

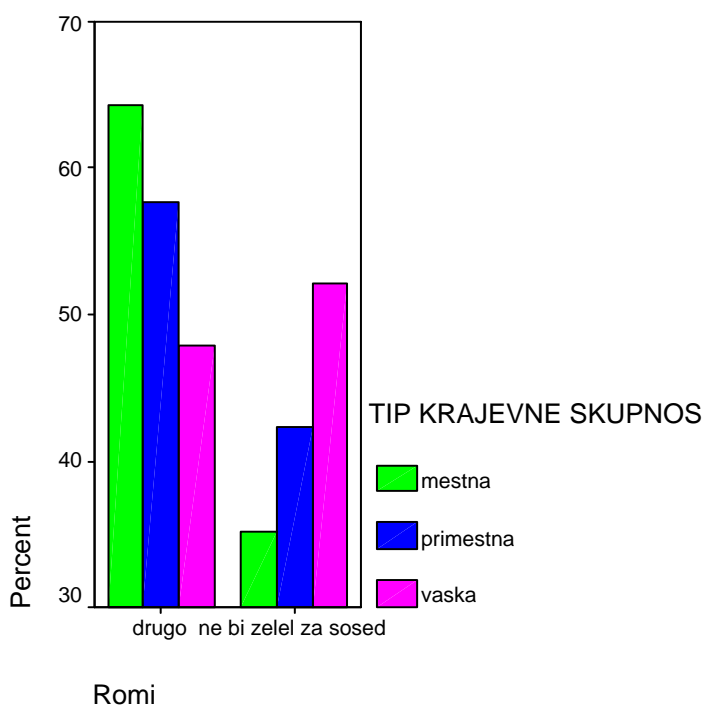

Velikost naselja je res odločilen faktor med tistimi, ki Roma ne bi želeli za soseda. Le 30 odstotkov ljudi iz urbanega okolja se je odločilo, da v svojo bližino ne bi sprejeli druge etnične skupnosti, medtem ko je bil v neurbanem okolju ta odstotek očitno večji (50 odstotkov). Tako lahko potrdimo, da so neurbana okolja, okolja zaprtega tipa, ki ne sprejemajo prisotnosti drugačnih in drugih. Po eni

strani gre verjetno za realno prisotnost Romov ter za to, da ljudje verjamejo zgodbam, ki so jih poslušali že kot otroci in so jih svarile pred Romi. Ne gre pa tudi zanemariti podatka, da večino ljudi, ki si želijo nadaljevanje šolanja, ne more ostati v neurbanih predelih, saj so šole v mestih, tako da se lahko povežeta spremenljivki izobrazba in urbani predeli. Pomembno pa je, kdo se z mesta vrne in kaj se zgodi potem.

6.4. Tip krajevne skupnosti

Urbanost in neurbanost sem želela razdeliti na tipe krajevnih skupnosti, s katerimi bi bilo lažje potrditi tezo o zaprtosti vaških skupnosti. Domnevala sem, da je mestna skupnost tista, ki Rome najlažje sprejme medse, sledi ji primestna skupnost, vaška skupnost pa je skupnost zaprtega tipa. Na terenskem delu sem, ko sem se pogovarjala s Slovenci, ki živijo skupaj z Romi, opazila, da se jim nikoli ne približajo na osebni ravni. Stiki med njimi so strogo delovne narave, vse ostale vrste druženja se jim zdijo nepotrebne, večkrat celo nevarne.

Hipoteza se je popolnoma potrdila, saj je odstotek vprašanih, ki živijo v mestu in si ne želi imeti Roma za soseda, očitno nižji od anketiranih v primestni ali vaški krajevni skupnosti. Najbolj nezaželeni so Romi v slovenskih vaseh, kjer jih kar 55 odstotkov ljudi ne bi imelo rado ob sebi. Poudariti je potrebno, da ljudje v mestu redko prihajajo v stik z Romi, saj le-ti živijo večinoma na podeželju.

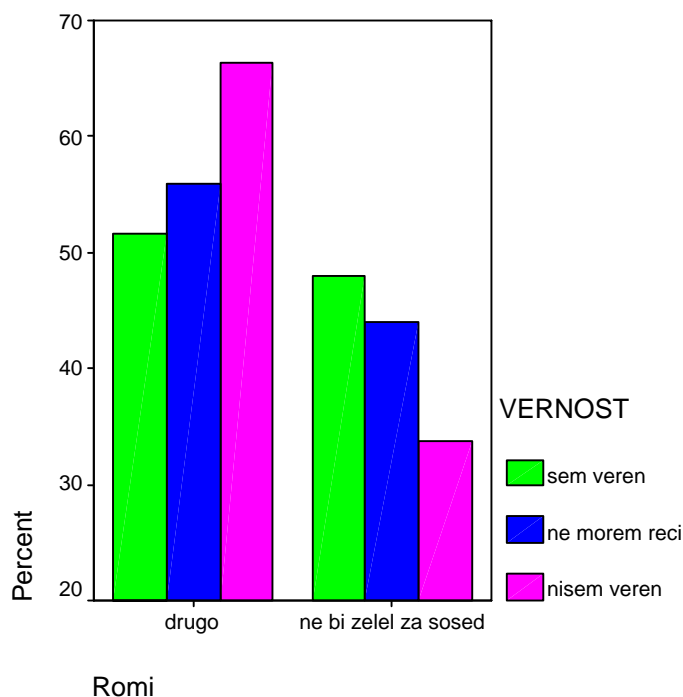
Anton Trstenjak govori o pomembni lastnosti predvsem podeželskih Slovencev: mržnji do vsega tujega (Trstenjak 1991.) Meni, da je to lastnost, ki je ne srečujemo pri nobenem drugem slovanskem narodu. Vzroke zanjo pa vidi v zgodovinskem razvoju. Hitro smo padli pod tujo oblast (bavarsko in frankovsko). Nemški fevdalci so naseljevali svoje ljudi, posledica pa je bila, da se je Slovenec čutil vedno bolj utesnjenega in, kot pravi Trstenjak, tega vsekakor ni bil vesel. Tako je nastala in rasla

nezaupljivost do vsega tujega, polagoma pa je prerasla celo v mržnjo. Mestni ljudje so te spremembe hitreje absorbirali in se jim manj upirali, podeželski, ki so na zemlji živeli, pa tujstva niso nikoli zares sprejeli.

Trstenjak meni, da se to vidi tudi danes ter med Slovenci samimi. Danes so migracijski tokovi močni, vendar denimo tudi Štajerec, ki se priseli na Primorsko, ostane dolgo časa tujec. Šele po nekaj generacijah ga sprejmejo medse, do takrat pa ostane »Štajerec«. Takšnega ločevanja v mestu ne poznamo, saj so bolj redki tisti, ki tam že od nekdanj živijo, bolj srečujemo se z dnevnimi migracijami in migracijami za določeno časovno obdobje (čas študija). Veliko študentov si v mestih ustvari novo življenje in se domov na podeželje ne vrača.

6.5. Vernost

Pobožnost. Ob tej besedi marsikomu »nasmeh poigrava okoli usten«, kot je zapisal Trstenjak. (ibid.) Pobožnost je rahločutnost, poezija, s plemenitostjo povzdigajoč duha visoko nad gmotnega človeka. V vsakem primeru govorimo o moralni in čustveni dimenziji narodne identitete. Evropska kulturna klima je v znaku antične krščanske matrice, ki govori o vrednotah enakosti in tolerance ter o človeškem ponosu. Tako sem postavila hipotezo, da veroizpoved vpliva pozitivno na moralno in emocionalno dimenzijo ali z drugimi besedami, domnevala sem, da so verni ljudje bolj strpni.

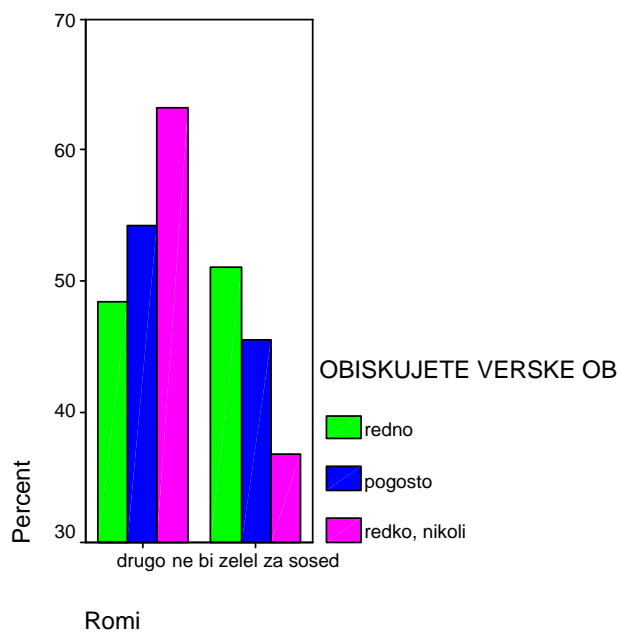

Žal sem morala hipotezo zavreči. Največji odstotek anketiranih, ki so Rome kot sosede zavračali, je bil prav med vernimi. Očitno manjši je delež zavračanja Romov med anketiranimi, ki so se označili kot neverni. Ljudje, ki pa so se opredelili neodločeno, da niso ne verni in ne neverni, pa so se približali bolj miselnostih vernih anketirancev.

Ko izgovarjamo besedo »pobožnost« nam torej res lahko zaigra nasmešek okoli ustnic – a le ironičen. Gre za konzervativno mišljenje zaprtega tipa in ne za plemenitega duha, ki se povzdiguje daleč nad gmotnega človeka. V nasprotnem primeru se namreč verni ljudje ob besedi Rom ne bi smeli niti zdrzniti, kaj šele, da bi jih kot sosede zavračali. S tem ne zavračajo le drugačnih sosedov, ampak tudi njih kot ljudi.

6.6. Obiskovanje verskih obredov

Trstenjak (Trstenjak 1991) je trdil, da so cerkvice in znamenja raztresena po vseh slovenskih hribih vse do višine 3000 m, kar ga je spominjalo na poganske kulte. Tu so slovenski duhovniki obenem duhovni očetje – v narodno buditeljskem in verskem delu; zato imajo vpliv in so povezani z ljudstvom. To je bil tudi razlog, da sem podrobneje pogledala spremenljivko obiskovanja verskih obredov. Ljudje, ki se prepoznavaajo, kot verne, so konservativni, sem zaključila na podlagi ankete. Ali imajo duhovniki res tako močan vpliv na razmišljanje ljudi? Postavila sem hipotezo, da tisti, ki redno obiskujejo verske obrede, do Romov niso prijateljsko naravnani. Tisti verni pa, ki verske obrede obiskujejo redko ali nikoli, sprejemajo življenje v skladu s Svetimi spisi, ter ne njihovo interpretacijo.

Hipotezo lahko potrdim, saj je med tistimi, ki si ne želijo Romov za sosede največji delež (več kot 50 odstotkov) anketiranih, ki so dejali, da redno obiskujejo verske obrede. Najmanjši delež pa je med tistimi, ki jih obiskujejo redko ali celo nikoli, a se deklarirajo kot pripadniki RKC.

Tako lahko znova zaključimo, da je cerkveno mišljenje institucionalizirano in konservativno. Duhovniki so res duhovni očetje, ki imajo na ljudi velik vpliv. Vernost pa se ne vedno manifestira preko verskih obredov ter pogovorov z duhovniki. Tisti, ki so »samo« verni in ne tudi praktiki, imajo do drugačnih mnogo bolj strpen odnos.

6.7. Zaključek

Sodobna nacionalna zavest in nacionalna identiteta imata izvor v rodovni plemenski zavesti, kasneje pa v zavesti pripadnosti državi in njenim institucijam. Zgodnje civilizacije so ustvarile niz državnih tvorb, ki so prek svojih institucij (zlasti vladarskih in religioznih) posredovale pomembno in jasno skupinsko zavest. (Musek 1994.)

Na podlagi institucionalno oblikovane skupinske zavesti lahko zaključimo odnos povprečnega Slovenca do Romov v svoji soseski. Skozi analizo vprašanja Koga bi imeli za soseda? je mogoče narediti določene zaključke o splošni klimi do drugih, ki živijo v slovenski deželi. Seveda pa se je potrebno poudariti, da bi bila potrebna bolj poglobljena raziskava.

Pri delitvi po spolu me je najbolj presenetilo dejstvo, da ženske Rome mnogo bolj zavračajo kot moški. Poskušala sem si razložiti, kje bi lahko bil razlog za to. Glede na to, da so bile ženske (in so danes v določenih socialnih slojih še vedno) depriviligirane, sem pričakovala, da bodo ravno one do Romov bolj strpne. Temu očitno ni tako. Morda pa se počutijo ogrožene zaradi strahu pred fizičnimi napadi? To je le moja misel, ki pa bi zahtevala natančnejšo analizo pravih vzrokov.

Pri spremenljivki izobrazba sem lahko potrdila hipotezo, da so anketiranci z višjo izobrazbo bolj tolerantni do prisotnosti Romov. Očitna je bila razlika med tistimi, ki so končali osnovno šolo ali poklicno šolo na eni strani, ter tistimi, ki so končali srednjo šolo ali imeli visoko izobrazbo na drugi strani. Razlog sem pripisala tako splošni širini, ki jo da izobraževanje posamezniku, kot naučeno selektivno prebiranje množičnih medijev.

Opazno razliko je možno prepoznati tudi v tipih krajevnih skupnosti. Izbrala sem si spremenljivke – urbano in neurbano okolje, ter tip krajevnih skupnosti. Na podeželju oz. neurbanih področjih vaške krajevne skupnosti je bil očitno večji delež anketiranih, ki si v svoji bližini ne želijo Roma. Rezultate sem si pojasnila z odporom do vsega tujega (drugačnega). Na podeželju so ljudje zaradi zgodovinskih danosti težje sprejeli tujce in tako je ostalo do danes. Po drugi strani pa so se tisti, ki imajo višjo izobrazbo, višji socioekonomski status, v večini primerov preselili v urbana središča. Tretje dejstvo, katerega ne gre zanemariti pa je, da na podeželju ljudje dejansko živijo v sosedskih odnosih z Romi, kar bi za mesto težko dejali. V mestu si ljudje večinoma izoblikujejo teoretična mnenja, saj v vsakdanjem življenju na Rome ne naletijo. Govorimo lahko o *civilizacijskem okviru*, s čimer Trstenjak opisuje neenotnost slovenskega značaja. (Trstenjak 1991.)

Ta se pri malem narodu, kot je slovenski, pokaže zlasti pod vplivom urbanizacije. Mesta so glede narodovega značaja vedno poglavje zase. Trstenjak pravi: »Ne sme se Francoza soditi po Parizu in ne sme se Slovenca soditi po Ljubljani«. Glavna mesta so »babilon priseljencev«. Obenem pa opominja, da je to pri malem narodu lahko tudi usodno, saj se meje med podeželjem in mestom začenjajo izbrisovati. Ni več mestnih obzidij in še množični mediji so dostopni povsod in vsem. V mojem primeru je lahko to samo pozitivno, saj bi se s tem lahko zmanjšalo stereotipno odklanjanje Romov kot sosedov.

Zadnji, a ne najmanj pomembni spremenljivki, pa sta bili vernost, ter obiskovanje verskih obredov. Pokazala se je opazna razlika med obema spremenljivkama. Večji je bil odstotek vernih anketiranih, ki so zavračali Rome, kot sosede, kot tistih, ki to niso. Tako sem zaključila, da je institucionalizirana veroizpoved konzervativna, ter zaprta. Anketirani, ki so se opredelili kot verni, a verske obrede obiskujejo redko ali nikoli, so mnogo bolj tolerantni – Romi, kot sosedje pri njih niso nezaželeni.

Kdo je torej Slovenec, ki v svojo sosesko ne spusti Romov? Večinoma so to ženske s končano osnovno ali poklicno šolo, ki živijo v neurbanem okolju vaškega tipa krajevne skupnosti, so verne in redno obiskujejo verske obrede.

7. ROMI V MEDIJIH

Množična komunikacijska sredstva lahko prispevajo k utrjevanju medčloveških predsodkov ali k njihovemu zmanjševanju. Dvajseto stoletje je začelo upodabljati Rome na filmskem platnu, njihova glasba je postajala vedno bolj popularna. Ne glede na to, ali je šlo za podobe Romov v ljudskem izročilu, dosežkih na področju vrhunske kulture ali v množičnih medijih, pa je bilo do nedavnega vsem predstavitev Romov skupno to, da nič od tega ni izviralo od njih samih, niti ni nastalo v sodelovanju z njimi. Nasprotno, Romi za obstoj večine svojih medijskih podob, pa naj si gre za fiktivske ali faktučne žanre, sploh niso vedeli. Tako se je ustvarila podoba romskega človeka kot varuha preprostega življenja, ki ga še ni pokvarila civilizacija oziroma stres sodobnega sveta. Človek z divjo dušo in mistično popolnoma drugačno kulturo in videnjem sveta okoli sebe. Moderno videnje Roma se nam tako kaže kot diatomija, romantična idealizirana podoba na eni strani in nasprotje nje, podoba »umazanega, družbenega parazita«, nomadske kradljive skupine. Mediji spodbujajo nepremostljivi prepad, ki »nas« loči od »njih«.

V Sloveniji je, kot je leta 1970 trdil že Šiftar, centralni in lokalni tisk že od vsega začetka poročal o Romih le, če so kradli ali bili osumljeni tatvin – seveda vedno v nadvse senzacionalističnem slogu. (Šiftar 1970.) Nikoli niso nastopali kot vir informacij, kaj šele, da bi dogodke lahko opisali sami. In tako je ostalo do danes.

Za potrebe te diplomske naloge, sem preko interneta pregledala članke, ki obravnavajo romsko problematiko v dnevnikih Delo in Dnevnik. Omejila sem se na obdobje med leti 2002 in 2004 (seznam člankov je naveden v prilogi). Že naslovi člankov opišejo odnos novinarjev do tako imenovanega romskega vprašanja na Slovenskem.

Leta 2003 so med razpravo o volitvah romskih svetnikov v občinske svete ti vendarle postali pogosti sogovorniki novinarjev. Novinarji so odhajali v romska naselja in iskali odgovore Romov ter spremljali delovanje Zveze Romov Slovenije. Novinarji so, ko so povzemali nekatere argumente oblastnikov za zavračanje ureditve, ki določa udeležbo Romov v občinskih svetih, pogosto eksplicitno opozarjali na to, da gre za stigmatizacijo, nestrpnost in rasizem. Besedo so imeli tudi akademiki, ki so te teze potrjevali.

Brankica Petković je v analizi o Romih v mediji v sklepu zapisala: »Spremenjeno državno politiko do romskih skupnosti je večina medijev spremljala z naklonjenostjo, novinarji so 'spontano' delili

'verovajska ozadja' (ideologijo, ideološki horizont) vladnih ideologov in tudi postregli s pozitivnimi reprezentacijami Romov, ki so ustrezale novi državni politiki. Zakaj tega v takšni meri niso počeli doslej?» (Petković 2003.)

Leto 2004 pa je bilo za slovensko prebivalstvo bolj naporno. Glede na članke, ki so se pojavljali v medijih, je možno deliti obsežnost člankov na obdobja. Ob volitvah za občinske svetnike se je »romsko vprašanje« večkrat in globlje odpiralo. Za neuke bralce so se predstavljale slovenske romske skupnosti z njihovimi kulturnostnimi značilnostmi, veliko besede pa so imeli občani, ki ob Romih živijo. Veliko več so je dobili tisti, ki sožitja z njimi nekako ne znajo ustvariti.

»Vaščane predvsem jezi to, da se zelo dobro zavedajo svojih državljanskih pravic, ne pa tudi dolžnosti. Zato jih imajo za privilegirane državljane.« (Gerenčer, Delo, 26.02. 2004)

Pravzaprav je taka tudi politika obravnave romskega vprašanja. Zdelo se je, kot da se želi »slovenska identiteta« še bolj radikalno ločiti od kakršne koli druge. Odprla se je logika »identitete žrtve«, kar je odprlo možnost legitimacije vrste politike, ki izvira iz teze ogroženosti slovenstva. Ni potrebno posebej poudariti, da trditve »vaščanov« v člankih niso nikoli preverjale iz socialno-pravnega stališča.

»Pri nas se vrtimo v začaranem krogu, kdo je 'elita': večinsko prebivalstvo, ki mu že sama dominacija daje prednost, ali morda manjšinski Romi, ki se pogosto, kot se zdi, požvižgajo na zakone in skupna pravila igre? Tak 'elitizem' seveda ni bogvedikaj, lahko pa posega v temeljne ustavne pravice drugih, kar je bilo očitno v Ivančni gorici – in povzroča upravičen revolt.« (Jež, Delo, 24.05. 2004)

V istem članku pa avtor še poudari, da Romi niso »normalni« državljani, davkoplačevalci in kreditojemalci, ter meni, da sta rasizem in ksenofobija v Sloveniji samo preveč napihnjena pojma.

»Takšna in drugačna razmišljanja temeljijo na slabi vesti, da smo križali Kristusa, seveda pa se bodo naši misjonarji oddolžili s spokojnostjo in širjenjem božjih zapovedi. V svoje domove bomo sprejeli slehernika, in če nas bo udaril, mu bomo nastavili še drugo lice! To je vse preveč preprosto, kajti t. i. romskega vprašanja se ne da strpati v nekaj šablon o naduti večini in ponižani manjšini.« (Jež, Delo, 24.05. 2004)

»Semičani ocenjujejo, da so razmere izredne in zato ne čudi zahteva nad formiranjem vaških straž. Domačini so razočarani nad neučinkovitostjo policije.« (Delo, 17.02. 2004)

»Tudi v šolah imajo z romskimi otroki, pa ne samo priseljenimi, menda veliko problemov. Vendar je to neuradna informacija, uradno pa z romskimi učenci na šolah nimajo posebnih težav. Tudi število hiš, ki so jih kupili Romi v zadnjih mesecih je menda že dvomestno. V nekaterih menda živi tudi do trideset neprijavljenih Romov.« (Gerenčer, Delo, 12.06. 2004).

Romi so leta 2004 v medijih nastopali ob boku z večno in izjemno »težko« rešljivo problematiko. V Sloveniji, kot srednjeevropski državi, je malo medijev, ki poimenujejo rasizem z rasizmom. Gre bolj za etnično hujskaštvo in etnično sovraštvo. Razpihovanje »neuradnih informacij«, ter nižanje nivoja novinarskega dela – novinarji uporabljajo formulacije kot so: »menda«, »naj bi bilo«, »tako pravijo občani«. Tak način naj bi časopisje opral vsakršne pravne spornosti (saj je v ustavi jasno napisano, da je izražanje rasne in nacionalne nestrpnosti prepovedano), s takim odnosom pa povzročajo le še večji prepad med Romi in »civilni«.

»Nekateri moji romski sogovorniki so določene dogodke prepoznali kot rasizem. Presenetilo me je, da so vsakdanje rasizme prenašali tako ravnodušno. Doživljali so šikaniranje v službi in na videz 'nedolžne' etnične šale na svoj račun.« In zaključek: »Zares težko rečem, da vlada v Prekmurju opevano sožitje, kar lahko večkrat preberemo v časopisih. Slišati je bilo mogoče pritlehne opazke in rasistične žaljivke tudi od ljudi, ki naj bi bili zgled strpnosti.« (Lindič Dragaš, Delo, 02.03. 2004)

Romi so v slovenskih medijih še vedno predstavljeni kot popolni tujci, ki jih je treba predstavljati, saj menda navadno prebivalstvo sploh ve o kom teče beseda. Predstavljajo pa jih kot vir problemov, ki so prisotni in se pojavljajo na območjih, kjer živijo. Zdi se, da se prag tolerance loči (razlikuje) glede na obdobje in ne glede medijskih hiš.

8. ZAKLJUČEK

Ljudje imamo dušo. Pa s tem ne mislim duše v strogo krščanskem pomenu. Govorim o tem, da smo, da živimo, mislimo, jemo, spimo, čutimo ... In to vsak na svoj način. Vsi imamo enak človeški in kulturni potencial – tako Romi kot Slovenci. Vsakdo ima pravico, da ustvarja in definira svojo identiteto. Kako doživljamo sebe, je žal še prevečkrat odvisno od tega, kako nas doživljajo drugi, saj se identiteta ustvarja tudi s tem, da te drugi priznavajo. Nepriznavanje, poniževanje in omalovaževanje identitete zbija samospoštovanje. To pa je dobro orodje za manipulacijo oziroma politično vodenje.

Če smo predsodke opredelili, kot vrsto stališč, pri katerih je očitna pomanjkljivost njihova upravičenost in logična nekonsistentnost, lahko stereotype opredelimo kot skupino predsodkov, znotraj katerih nastaja razporejanje v določene kategorije. Gre za šablonsko mišljenje, ki se ustvarja glede na objekt ali subjekt. Tako obstajajo predsodki o Slovencu, kot pridnem, delavnem, skopem in zaprtem sam vase, negostoljubnem človeku. Stereotip pa vsebuje notranjo hierarhijo teh predsodkov. Tako ni vseeno, ali bomo dali na prvo mesto pridnost ali negostoljubnost ali pa kako drugo lastnost. Tako imamo stereotype o Romih, ki naj bi bili svobodni, lahkomišeln, tatiči, graditelji črnih gradenj, lenuhi, glasbeniki, plesalci, prerokovalci ... In ni vseeno, katero lastnost bomo dali na prvo mesto – tatiče ali glasbenike ali kaj drugega.

Etnični stereotipi so del kognitivne komponente naših stališč, ki nastajajo v odnosu do naših stališč, ki pa nastajajo v odnosu do drugih narodov. To je tisti del kognitivnega odnosa, ki ga označuje relativno banalno in rigidno razumevanje pripadnikov določenih narodov. Vemo, da so ocene določenih narodov poenostavljene in neadekvatne, ker vsebujejo tendenco po poenostavljanju in posploševanju. Ni dovolj, da so etnični stereotipi samo banalni in rigidni, njihova značilnost je tudi razširjenost. To pomeni, da ima večina pripadnikov nekega naroda puhle in nesprejemljive podobe o drugih narodih; tako tistih, ki so jim blizu, kot tudi o tistih, ki jih komaj ali sploh ne poznajo. O negativnih stereotipih govorimo takrat, ko se zmotna prepričanja in razumevanja uporno ohranjajo, kljub drugačnim podatkom in dejstvom. Ljudje smo nagnjeni k temu, da pripadnike določenega naroda ocenjujemo kot osebe z določenimi značilnostmi, vse pripadnike določenega naroda pa kot enake ali podobne.

Poznamo predsodke večine, ki zlahka vse svoje lastne slabe lastnosti vežejo na manjšino, ki postane »grešni kozel«. Naenkrat EN ki se je pojavil zaradi svoje trenutne življenjske situacije v Črni

kroniki, postane VSI. Posploševanje je mehanizem, ki nam olajša preživetje v modernem svetu in nam je pomagal ustvariti zgodovino. Karikiranje določenih skupin poznamo skozi celotno zgodovino. Manjšina pa lahko odgovori na tri načine. Lahko se odloči strpno sprejemati dogajanje okoli sebe in se nehote vedno bolj identificira s svojo »manjvrednostjo«. Tako delovanje vzame svoj dolg, saj na dolgi rok ljudje nimajo več svoje zavesti ampak samo še zavest drugih o sebi. Lahko pa delujejo tudi drugače. Lahko se zavestno odločijo odklanjati vsiljene jim podobe in se notranje zaprejo ter ohranjajo svojo identiteto. To med obema skupinama seveda povzroči še večji prepad. Lahko pa se mimo stereotipov razvije v bleščečo elito, s katero bo preraščala večino v kvaliteti življenja, saj se ji z kvantiteto ne more niti približati. Slovenska romska manjšina se je odločila delovati na osnovi vsega po malem. Zaprli so se v svoj krog in ustvarili »civile« in Rome. Romska kultura je bogata in polna, vendar se je modernizirala.

Danes živijo Romi za evropske razmere v slabih pogojih. Slovenska duša je resna, poštena duša. Delovna in organizirana. Takšna duša enostavno ne bi smela pustiti, da njen sosed nima vodovodne napeljave in elektrike, da sosedov otrok ne hodi v šolo in da ga zaradi tega zasmehujejo. Poštena slovenska duša si tega pač ne bi smela dovoliti, pa čeprav je ta sosed Rom. Ali pa prav zato.

Pa opišimo konkretni primer klime v kateri živimo v naši podalpski deželi.

Poleti in jeseni 2002 se je razpravljalo o volitvah romskih svetnikov v občinske svete. V razpravo so bili vpleteni politiki, novinarji in javno mnenje. Poslanec v državnem zboru in predsednik SNS Zmago Jelinčič (v tem obdobju je tudi kandidiral za predsednika države) je v parlamentarni razpravi vztrajno uporabljal besedo Cigan namesto Rom (čeprav so ga opozorili, da naj za Rome ne uporablja besede Cigan). Trdil je, da beseda Rom v slovarju slovenskega knjižnega jezika pomeni okvir in izjavil, da se »Cigani v Sloveniji množijo iz dneva v dan./.../ Številčno se jih ne da opredeliti, ker so brez dokumentov. /.../ In ti ljudje, ki niso nikjer zabeleženi in niso registrirani, bodo postali volilci in bodo dobili direktne predstavnike v določenih občinskih svetih. To je diskriminatorno, do vseh drugih prebivalcev Slovenije.« (Petković: 2003.)

Isti vir navaja tudi Jelinčičevo manipulacijo v oddaji Studio City na soočenju s predsednikom Zveze Romov Slovenije, Jožekom Horvatom. Ta je dejal, da je Slovenija matična država slovenskih Romov. Romov v Sloveniji nobena druga država ne štiti. Slovenija ni samo država Slovencev, ampak državljanov Republike Slovenije. Jelinčiča je ta poziv Roma, naj se mu prizna, da je tudi on državljan Slovenije in da nima druge države, razglasil za nelojalnost in nezaupanje do države: »Vi

ne verjamete v državo Slovenijo, da vam bo pravno uredila status? Mislim, da je to žalitev za vsakega Slovenca in žalitev za državo Slovenijo.«(ibid.) Jelinčič se je ves čas razprave o vključevanju Romov v občinske svete šel nevarno igro etičnega etiketiranja, poniževanja in omalovaževanja Romov. Njegov odnos pa ni bil osamljen, le da je bil verbalno bolj izrazito politično nekorekten. Jelinčič in njegovi somišljeniki Romom enostavno javno niso želeli priznati enakih človeških in kulturnih potencialov. Mišljenje te vrste pa nikakor ni zamrlo, le malce se je utišalo.

Torej v kakšni deželi živimo in kako je to možno? Sledili sta medijsko »korektnější« leti obravnave »romske problematike«. Že z novo oblastjo pa sledimo zanimivim vladnim rešitvam. Primer je osnovna šola Bršljin, kjer je minister za šolstvo probleme rešil na »najboljši možni način«. Otroke je segregiral po znanju pri vseh osnovnih predmetih, kot sta slovenščina in matematika, skupaj pa bodo lahko pri likovni vzgoji.

Kakšna je torej slovenska nacionalna zavest, da se Slovenci tako zelo hitro počutimo ogrožene? Nacionalizem lahko razdelimo glede na kombinacijo družbene moči, dostopnosti do izobrazbe in etnične kulture. V zgodnjem razvoju industrializacije v mnogih družbah liberalnega kapitalizma ni bilo razlik med privilegiranimi in depriviligiranimi družbenimi skupinami. Ob koncentrirani moči in možnosti izobraževanja na eni strani in neobstoječi moči in nedostopnosti do izobraževanja na drugi strani, depriviligirane skupine niso etnično kulturno različne od privilegiranih skupin. V zgodnjem kapitalizmu je prihajalo do nacionalizma tam, kjer so bile privilegirane skupine kulturno drugačne v primerjavi z depriviligiranimi.

O progresivnem nacionalizmu lahko govorimo, ko se vzpodbujajo nediferencirane možnosti za osnovno izobraževanje. V to skupino Slovenija ne sodi več. O regresivnem nacionalizmu pa govorimo takrat, ko hoče dominantna družbena skupina, ki je etnično drugačna od depriviligiranih množic, za vsako ceno ohraniti svojo dominantno vlogo. Z regresivnim nacionalizmom se srečujemo tudi takrat, ko želi določen narod v večnacionalni državi imeti več privilegijev kot drugi narod, ko želi svojo ekonomsko neuspešnost opravičevati z izkoriščanjem s strani drugih narodov. In Slovenija v tem trenutku, žal, sodi v to skupino. Ta oblika nacionalizma pa je lahko nevarna, še posebej če se poveže s religiozno zaslepljenostjo, kar se sicer zaenkrat pri nas še ne dogaja. Lahko pa se še bo. Dokler Slovenci dopuščajo, da politiki žalijo slovenske državljane, kot je to naredil Jelinčič, to pomeni, da še vedno nimamo dovolj narodne samozavesti.

Predsodki, ki imajo skozi politično manipulacijo izjemno moč, so se oblikovali skozi zgodovino. Suženjstvo, ki se je v polnem zagonu razvijalo pred 150 leti, je podalo idealno osnovo današnjemu temnopoltemu rasizmu. Verske vojne pred 400 leti med katoliki in protestanti, v katerih je umrlo tisoče ljudi, so osnova današnjega nezaupanja, ki vlada med obema skupinama. Med križarskimi vojnami v sveti deželi pred več kot 800 leti so kristjani v imenu Princa miru pobili tisoče zahodnoevropskih Judov. Hitler je ta odnos potrdil še enkrat. Antisemizem se je do danes ohranil na bolj ali manj očiten način.

Denar in moč sta sveta vladarja, vendar niti v splošni miselnosti ne moreta opravičiti množičnih pobojev. Rasna različnost, opisana na pravi način, pa seveda opraviči vse. Naivno pa bi bilo trditi, da za razlago kulturnih stereotipov zadošča poznavanje zgodovine. Tisti pravi mehanizem, po katerem delujemo, nam bolj dokončno poda osebna zgodovina. Poznamo veliko teoretikov, ki so podali prepričljive razlage, zakaj je temu tako. Morda je res naravni proces človeka biti frustriran in sovražen ter čutiti nujno prestaviti jezo od realnega vira na nedolžno manjšino. Obstajajo tudi različne vrste ljudi. Tisti, ki so bolj nagnjeni h konformizmu in karizmi voditeljev ter tisti, ki jih svoboda odločanja ne prestraši. Eno najbolj poglobljenih raziskav je o tem napisal Adorno s sodelavci, ter objavil v knjigi Avtoritarna osebnost. Miselni vakuum, ki nam ga nudi stereotipno odločanje, je marsikomu res mikavna izbira. Žal pa kaj hitro vodi v »patološko situacijo« večnega sovraštva. Ko preraste meje majhnega in se pojavi na veliko, pridobi strašljivo moč. Kot se je zgodilo v vojni na Balkanu.

Ali je civiliziran svet izgubil naravno harmonijo in si je pridobil konfuzijo civilizacije? Pradavni človek je imel majhno možgansko površino in dobro razvite sekalne sposobnosti. Sklepajo, da je malo mislil in veliko grizel. Danes je človekova možganska površina bolj razvita, a še vedno se zdi, kot da človek raje »grize«, kot misli. Morda je bolje rečeno: da globoko premisli in ugrizne prav tam, kjer res boli. Brez usmiljenja.

Botri negativnih etničnih predsodkov so prenaseljenost urbanih področij, nezaposlenost, tekmovalnost med skupinami in revščina. Znano je, da so skupine z nižjim socialnoekonomskim statusom bolj polne sovraštva do drugih. V Ameriki so v neki raziskavi ugotovili, da otroci v šolah hitreje pridobijo predsodke, kot se naučijo matematike ali slovnice. Učence istega razreda so razdelili v dve skupini: modrookih in rjavookih. V alternativnih dneh so imele skupine posebne ugodnosti. Razlika, ki so jo delali učitelji, je močno vplivala na učence. Privilegirani šolarji so se počutili močnejše, pametnejše in boljše. Do druge skupine so se začeli takoj obnašati superiorno. V

depriviligiranih dneh pa so bili isti študentje depresivni in negotovi, tudi njihovo šolsko delo je bilo slabše. Skupini sta se zblížali v trenutku skupnega problema (popravila stranišč), ki so ga morali razrešiti, drugače bi šolo zaprli. V raziskavi se o sposobnosti empatije, ki bi se jo učenci lahko naučili, ne govori. Podobnost z realnim svetom je osupljiva ...

Kaj pa je vednost o drugih? Ko zazveni to vprašanje, ostane v odgovor hip tišine – pa naj si bo v naši notranjosti ali pa izrečeno na glas. Verjetno bi bilo bolje spraševati, kaj je vednost o nas samih. O individumu, ki se je rodil in se skozi razne življenjske izkušnje razvil v odraslo osebo, ki s svojimi dejanji globoko posega v dogajanje okoli sebe. Vprašanje je, ali nas v netolerantnost porinejo izkušnje in osebni stiki ali pa smo res rojeni z biološko napako. Možno je, da obstajajo ljudje s šibkimi empatičnimi sposobnostmi, zaradi česar so arogantni in samozadostni. Brez najmanjše potrebe po osebni rasti, ki jo lahko doživiš samo skozi prepoznavanje, sprejemanje in mešanje različnosti. V tem primeru govorimo o bolezni in boleznii je mogoče zdraviti. Morda celo pozdraviti.

»Premagati duševne bakterije, predsodke je po njegovem mnenju celo pomembnejše, kot premagati fizične bakterije.« (Nastran-Ule 2000.)

Prvi korak k rešitvi te bolezni je spoznanje, da lahko vsi zbolimo – zapademo v blodnjak predsodkov. Le od točke, ko priznamo to svojo slabost, je odvisno ali bo epidemija predsodkov postala ozdravljiva bolezen človeštva ali ne. Problem pa je, da je v obdobju potrošniške družbe zelo težko začutiti svoja prava občutenja in misli. Zdi se, kot da ni v javnem interesu, da bi živeli zadovoljno in tolerantno. Družba ljudem ponuja nadomestek, čarobni napoj sreče, ki pa ima zelo kratek rok trajanja. Treba ga je vedno znova in znova zauživati. Znotraj ljudi pa se kopiči nezadovoljstvo z razmerami v katerih živijo ter zavist. Na takšni podlagi je zdravljenje bakterije predsodka precej težko. Potrebovali bi tako spremembe v množični družbi, kot naklonjenost posameznikov in njegovo željo po iskanju širine izkustev. Romsko vprašanje bo v Sloveniji nemogoče pozitivno razrešiti, dokler bo ostalo samo romsko. Ko pa si bomo priznali, da govorimo pravzaprav o slovenskem problemu, bomo stopili na pravo pot.

9. LITERATURA

- **Samostojne publikacije in članki**

1. Blalock M. Hubert, Jr (1976): *Race and ethnic relations*. New Jersey, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs,
2. Brizan-Traja Imer, (2000): *Le ostanite Romi gredo*. Celovec, Mohorjeva
3. Cavalli-Sforza, L. Luca, Paolo Menozzi, Alberto Piazza (1994): *The history and Geography of Human Genes*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press
4. Council of Europe (2000): *Gypsies and Travellers. Activities of the Council of Europe concerning Roma*, Strasbourg
5. Fraser Angus (1995): *The Gypsies* (second edition) Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell
6. Glogovič Stanka, (2001): *Predlog za geslo Romi v Sloveniji*, seminarska naloga pri mentorju doc.dr. Borut Brumen, Ljubljana, Filozofska Fakulteta
7. Goldberg Theo David (1997): *Multiculturalism*. Oxford UK & Cambridge USA, A Critical reader, Blackwell
8. Hinton R. Perry (2000): *Stereotypes, Cognition and Culture*. Psychology Press – Taylor & Francis Group
9. Hutchinson John & D. Smith Anthony (1996) *Ethnicity*. Oxford-New York, Oxford university press
10. Inštitut za varovanje zdravja RS (1996): *Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji I*. Ljubljana, Slovenska fondacija

11. Jalušič Vlasta (2001) *Ksenofobija ali samozaščita?*, poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01, Ljubljana, Mirovni inštitut
12. Janko Spreizer Alenka (2002): *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom, Znanstveni rasizem v raziskovanju Romo*. Ljubljana, Institutum studiorum Humanitatus – Fakulteta za podiplomski humanistični študij,
13. Klopčič Vera (2000): Romi-Evropska manjšina. *Razprave in Gradivo / Treaties and Documents št. 36/37*, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja
14. Krajnc Maja (1991): *Slovenci in nacionalizem*, (magistrsko delo). Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo
15. Kuzmanić A. Tonči (2001): *Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni*. Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01, Ljubljana, Mirovni inštitut
16. Laubeova Laura (2002): Antiracist legislation and policies in the EU and their impact on the accession countries, *Xenophobia and Post-socialism- Politike*, Ljubljana, Mirovni inštitut
17. Mazzara M. Bruno (1997): *Stereotipi e pregiudizi*. Bologna, Il Mulino
18. Musek Janek (1997): Personality stereotypes: psychological comprehension of stereotypes, *Zbornik etnološka stičišča 5-7*, Ljubljana
19. Musek Janek (1994): *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče
20. Oakes J. Penelope, S. Alexander Haslam and John C. Turner (1994): *Stereotyping and Social Reality*, Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell
21. Pajnik Mojca (2002): Introduction: Towards the others and those different. *Xenophobia and post- socialism - Politike*, st.7, Ljubljana, Mirovni Inštitut
22. Petković Brankica (2003): *Romi v Sloveniji tujci za vedno*, poročilo št. 02.. Ljubljana, Mirovni inštitut

23. Šašić-Gonter Vesna (1994): *Romi* (diplomska naloga), Ljubljana, Fakulteta za družbene vede
24. Šavc Samo (1981): *Nacionalni stereotipi in predsodki srednješolcev na Koroškem*, (diplomska naloga), Dravograd, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo,
25. Šiftar dr. Vanek (1970): *Cigani; minulost v sedanjosti*. Murska sobota, Pomurska založba
26. Tancer Mladen (1994): *Vzgoja in izobraževanje Romov na slovenskem*. Maribor, Založba Obzorja
27. Trstenjak Anton (1995): *Slovenska poštenost*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka
28. Trstenjak Anton (1991): *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana, Založništvo slovenske knjige
29. Ule Nastran Mirjana dr. (2000): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana, Zbirka Alfa 1/2000
30. Ule Nastran Mirjam, dr. (1999): *Predsodki in diskriminacija*, Izbrane socialno-psihološke študije. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče
31. Zavod RS za šolstvo (1991): *Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju*. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo

- **Seznam člankov, ki so bili med leti 2002 in 2004 objavljeni na internetnih straneh dnevnik časopisov Delo in Dnevnik.**

http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,308

<http://www.dnevnik.si/arhiv.asp>

2002

DELO/ DNEVNK

- Fajfar, Simona (2002): Brez vode ne moreš biti čist ne dišati, Delo, 20.02.2002
- Fajfar, Simona (2002): Razlika med Romi in nami je čedalje večja, Delo, 08.03.2002

- Fajfar, Simona (2002): Kmalu organizirali protest Romov?, Delo, 19.03.2002
- Gerenčer, Ivan (2002): Mladi Romi okuženi z bacilom tuberkuloze, Delo, 26.01.2002
- Gerenčer, Ivan (2002): Kravje kupčije z Romi? , Delo, 27.08.2002
- Gerenčer, Ivan (2002): Poražen kandidat užalil Rome s Pušče, Delo, 14.11.2002
- Košir, Matej (2002): Težave Romov so samo občinska stvar, Delo, 15.01.2002
- Košir, Matej (2002): Za Rome še ni pravi čas, Delo, 27.08.2002
- Košir, Matej (2002): Bolj kot svetnika želijo vodovod, Delo 28.08.2002
- Košir, Matej (2002): Romom še kanček upanja, Delo, 04.09.2002
- Košir, Matej (2002): Romi volili v petnajstih občinah, Delo, 11.11.2002
- Pojbič, Jože (2002): Zveza Romov Slovenije dobila svojo pisarno, Delo, 10.01.2002
- Rajšek, Bojan (2002): Romi ubranili barake, Delo, 05.02.2002
- Taškar, Jana (2002): Šestim se je zalomilo pri Romih, Delo 12.08.2002
- Taškar, Jana (2002): V trinajstih občinah bodo Romi svetniki, Delo, 12.08.2002
- Taškar, Jana (2002): Ne le občine tudi država je dosti naredila, Delo, 14.09.2002
- Zupančič, Milena (2002): Revni brez izobrazbe in dela, Delo, 16.02.2002
- Zupančič, Milena (2002): Ujetim v civilizacijo iščejo poti za spodobno življenje, Delo, 15.04.2002

2003

DELO/ DNEVNIK

- Banich Giani-Nicola (2003): Rom v avtu ni več Rom, Delo 30.05.2003
- Dimitrić Milovan (2003): Decentraliziran pristop za Rome, Delo 16.01.2003
- Gerenčer Ivan (2003): Čimprej do romskega zakona, Delo, 14.01.2003
- Gerenčer Ivan (2003): Položaj Romov se le počasi izboljšuje, Delo 07.04.2003
- Gerenčer Ivan (2003): Enakopravni, vendar živijo slabše, Delo 12.09.20
- Gerenčer Ivan (2003): Romi izkoristili ponujeno priložnost, Delo 03.12.2003
- Jokić Branko (2003): Odškodnina pregnanim Romom, Delo 01.07.2003
- Košir, Matej (2003): Mlade Rome je treba zgodaj vključiti v družbo drugih otrok, Delo 05.02.2003
- Košir, Matej (2003): Si bodo povedali pričakovanja, Delo 09.04.2003
- Krasko Ivan (2003): Slabo življenje v Romskih naseljih, Dnevnik 08.10.2003

- Lindič Dragaš Zdenka (2003): Novomeški sosedge Romov zahtevajo varnejše življenje, Delo 15.04.2003
- Lindič Dragaš Zdenka (2003): Romi na Dolenjskem, Jelinčič v Ljubljani, Delo 09.10.2003
- Pojbič Jože (2003): Kdaj policisti Romom »lačhu dij«?, Delo 14.11.2003
- Pojbič Jože (2003): Korak do boljše samopodobe Romov, Delo 02.08.2003
- Rajšek, Bojan (2003): Roma nočejo medse, Dnevnik 24.01.2003
- Stanković, Dragan (2003): V Bučni vasi hočejo rešitve, Dnevnik 1.10.2003
- Tomažič, Agata (2003): Srbohrvaščina je med Romi lingua franca, Delo 08.01.2003

2004

DELO/ DNEVNIK

- Albreht, Matjaž (2004): Edina trdnjava brez Romov, Delo 23.01.2004
- Bakal, Oste (2004): Zares je tekla »obljubljena« kri, Dnevnik 05.05.2004
- Čakš, Aleš (2004): Le pet Romov študira, Delo 03.06.2004
- Čakš, Aleš (2004): V srednjih šolah 40 Romov, Delo 17.06.2004
- Čakš, Aleš (2004): Večina je nepismenih, Delo 22.07.2004
- Čakš, Aleš (2004): Največ jih konča le pet ali šest let osnovne šole, Delo 03.08.2004
- Fajfar, Simona (2004): Konflikti niso nič novega, Delo 11.06.2004
- Fajfar, Simona (2004): OŠ za odrasle Rome, Delo 02.12.2004
- Franz, Damjan (2004): Z vaškimi stražami nad cigansko kri, Dnevnik 20.06.2004
- Gerenčer, Ivan (2004): Za vsestransko obveščenost Romov, Delo 30.01.2004
- Gerenčer, Ivan (2004): Za krajane Dokleževja so Romi privilegiranci, Delo 26.02.2004
- Gerenčer, Ivan (2004): Preseljevanje Romov, Delo 12.06.2004
- Gerenčer, Ivan (2004): Pomoč mladim Romom, Delo 21.09.2004
- Glavonjič, Milan (2004): Oblasti so Romu reciklirale obljubo, Delo 23.06.2004
- Jež, Boris (2004): So Romi elita?, Delo 24.05.2004
- Kajzer, Rok (2004): Zgolj zakon o Romih ne bo odpravil težav, Delo 20.05.2004
- Košir, Matej (2004): Rom, ki noče biti svetnik, Delo 06.04.2004
- Krasko, Ivan (2004): Romi brez šol postajajo revni, Dnevnik 05.04.2004
- Lesar, Ladislav (2004): Ne Rom le sosed naj bo mejak, Dnevnik 08.02.2004
- Lindič Dragaš Zdenka (2004): sodelovanja ne o sožitja, Delo 02.03.2004
- Lindič Dragaš Zdenka (2004): Romi tudi problem države, Delo 09.06.2004

- Lindič Dragaš Zdenka (2004): Romi v Ljubljani?, Delo 10.06.2004
- Lorenčič, Mojca (2004): Romi smo diskriminirani, ljudje se obnašajo do nas, kot da smo vesoljci, Dnevnik 28.08.2004
- Mihoviloč, Maroje (2004): Neslavna vloga IBM pri iztrebljanju Romov, Dnevnik 26.06.2004
- Pahor, Peter (2004): V Smrekcju še vedno ne prejemajo pošte, Dnevnik 05.10.2004
- Pihlar, Tatjana (2004): Kdor nas zmerja s Cigani je slab ponaredek Slovenca, Dnevnik 22.05.2004
- Pihlar, Tatjana (2004): Že deset let trpimo, Dnevnik 28.05.2004
- Pihlar, Tatjana (2004): Več je izobraženih kot pravi statistika, Dnevnik 11.08.2004
- Pihlar, Tatjana (2004): Pozabljeni zakon o Romih je znova oživel, Dnevnik 21.12.2004
- Pučko-Lesničar, Tanja (2004): Vsi enaki a eden bolj, Dnevnik 23.12.2004
- Rak, Peter (2004): Diskriminacija in izločenost, Delo 08.04.2004
- Soroszy, Janja (2004): Romi so Romi ne pa cigani, Delo 25.05.2004
- Stanković, Dragana (2004): Radi bi novega romskega svetnika, Stanković Dragana, 26.01.2005
- Stanković, Dragana (2004): Romi »protestirali« zaradi protesta krajanov, Dnevnik 03.02.2004
- Stanković, Dragana (2004): V Semiču zahtevajo policijo, Dnevnik 19.02.2004
- Stanković, Dragana (2004): Spor z Romi se je končal s streljanjem, Dnevnik 18.05.2004
- Stanković, Dragana (2004): Če bi imel orožje bi ustrelil nazaj, Dnevnik 26.06.2004
- Stanković, Dragana (2004): Podučite nas kako bolje živeti, Dnevnik 01.07.2004
- Starševič, Zlatko (2004): Policija in vojska, Delo 27.02.2004
- Szabo, Jozsef (2004): Romska mafija sprti pobere ves denar, Delo 17.02.2004
- Szabo, Jozsef (2004): Romi-poraženci EU, Delo 11.07.2004
- Lindič Dragaš Zdenka (2004): Romi so nezaželeni sosedje, Delo 05.04.2004
- Slovenske Rome še vedno pestijo enake težave, STA, Dnevnik 08.04.2004
- Opoldne protest Dolenjske pred vladno palačo, STA, Dnevnik 27.05.2004
- Zahtevali ureditev romske problematike, RTV SLO, Dnevnik 27.05.2004
- Policijske okrepitve na področjih z Romi, DS, Dnevnik 18.06.2004
- SNS opozarja na vse večjo romsko problematiko, STA, Dnevnik 10.08.2004
- O odpravi pravic Romov na januarski seji, STA, Dnevnik 21.12.2004

- Anžej: Policijska represija ne more odpraviti vzrokov romske problematike, STA, Dnevnik 17.06.2004
- Romska problematika ujeta v zanko (ne)enakosti pred zakonom, STA, Dnevnik 28.08.2004

10. PRILOGE

10.1. Priloga 1

ROMSKA LEGENDA pripoveduje...

Nekega dne se je Bog odločil, da ustvari človeka.

Vzel je blato in iz njega izdelal kip, ki ga je postavil v lonec, da bi ga spekel. Odšel je na sprehod in pozabil na svoje delo. Ko se je vrnil, je bil človek ves spečen in popolnoma črn. To je bil prednik črncev.

Bog je začel znova. Zbal se je, da kip spet ne bi počrnel, zato je lonec prezgodaj odkril. Človek je bil povsem bel in nespečen. Postal je prednik belcev.

Tretjič je bog postavil svoje delo na ogenj in tedaj je dobil najlepšega človeka. Imel je zagorelo barvo kot zlato. To je prednik Romov.

(Brizan-Traja Imer,(2000): *Le ostanite Romi gredo*. Celovec, Mohorjeva)

10.2. Priloga 2

PRIČEVANJE ROMA, ki ni želel biti imenovan, saj meni, da govori v imenu vseh Romov

Najprej bi rad povedal, da je 65. člen slovenske ustave za nas Rome nesprejemljiv. Ne moremo se ločiti na avtohtone in neavtohtone. Mi enostavno sveta ne vidimo na tak način. Ali si Rom ali pa ne, ne moreš pa biti nekaj vmes samo zato, ker nimaš primernih dokumentov. Še vedno moraš nekje spati in živeti. Še danes obstajajo tudi Romi, ki so nomadi. Kam naj jih torej umestimo: med avtohtone ali neavtohtone? Ali je državi vseeno, kaj se dogaja z neavtohtonimi, ali naj kar umrejo in kaj potem, saj tako ali tako nimajo urejenih dokumentov ...

Mi, ki pa imamo dokumente, pa smo slovenski državljani in tega se Slovenija ne zaveda. Smo slovenski Romi in če bi bila Slovenija, bi se brez pomislekov postavili za našo deželo Slovenijo.

Nismo pa vsi ljudje enaki in tako tudi nismo vsi Romi enaki. Kadar slišim, da tako govorijo o nas, se mi zdi to zelo površinsko. Nihče se ne ozira na resnične zgodbe boja za preživetje, gre le za posploševanje.

Največ se govori o tem, kak je naš odnos do otrok. Naši otroci hitreje zrastejo. So pametni in se hitro učijo. Jaz živim v hiši tukaj v Ljubljani. Za njo imam vsa potrebna dovoljenja. Moji otroci imajo elektriko in vodo, so vajeni higijene, tako kot vsi ostali otroci. Oba hodita in pridno delata šolo.

Povejte pa mi, kako naj se počutijo tisti otroci, ki stanovanjskih razmer nimajo urejenih in se zjutraj zbudijo in je mraz in morajo v šolo. Vedi, da jih bodo drugi otroci zasmehovali, učiteljice pa postrani gledale. Nikoli ne bodo izvedeli ničesar o svoji kulturi. Prepričan sem, da je tudi v mnogih romski naseljih tako – če so rešeni osnovni življenjski problemi, je lažje živeti in napredovati ...

Očitajo nam, da pošiljamo otoke beračiti, namesto v šolo. To je res del kulture in je popolnoma pošten način služenja hrane. Saj nikogar ne siliš, da bi ti dal denar – poprosiš ga. A spet niso vsi Romi taki. Časi se tudi pri nas spreminjajo.

Vedeti pa morate, da imamo Romi dobroto v srcu. Nikoli ne boste slišali, da bi se Romu utrgalo, pa bi pobil ne vem koliko ljudi. Take stvari se enostavno med nami ne morejo zgoditi, ker imamo neke svoje vrednote, ki so svete, in se jih res držimo, saj so za nas prave.

Očitajo nam, da nočemo delati. Rad bi povedal, da se lahko vsakemu zgodi, da se naveliča dela in odide. Dobi socialno podporo in nič več in nič manj. Med nami pa je problem izobrazba, starost in

kakšne vrste del za nas obstajajo. Ko človek pri 35 letih dokonča osnovno šolo, je pozno, je res pozno. Pa si bil vedno prost in se res potrušiš, da bi stopil v civilni sistem.

Moram pa povedati, da so Romi še posebej občutljivi. Takoj začutimo, kako nas gleda okolica, in žal nas ne prav lepo. Pa si predstavljajte.

40 let si bil vaje železje pobirati in beračiti in si bil svoboden, preživel si pa tudi. Zdaj pa greš v neko službo, kjer te vsi postrani gledajo, stalno sumničijo in ti ne privoščijo nobene prijazne besede. Plačo imaš tako nizko da tako ne moreš preživeti samo s tem in še ves dan ti gre. Kaj bi pa vi naredili? Potem se pa raje umaknemo in poskrbimo sami zase.

Mislim, da nas slovenski ljudje na splošno diskriminirajo. Sem spoznal že kar nekaj res v redu ljudi. Tisti, ki v naših, romskih firmah delajo, so vsi lepo sprejeti. Kar vprašajte jih. Tudi ljudje, ki pridejo pogledati naša naselja, so vedno dobrodošli, problem pa je, da jih bolj malo zanima in da je obratno zelo redko. Mi pa znotraj sebe nimamo tega sovraštva. Včasih se šalimo, da če bi bil Hitler Rom, ne bi bilo nikoli vojne.

Mislim, da se Slovenci vedno znova ženejo za nečim in potem ne vidijo, kaj imajo. Zapirajo se v svoj krog in težko sprejmejo tujce. Zato pa so depresivni in alkoholiki. Opazujem otroke, ki so zunaj do 12h in 1h ponoči. Mi nismo tako zaprti – ne psihično, ne fizično. Res je, da moški skrbi za hrano, ženska pa skrbi za otroke. Drugače je le pri nomadih. Da lahko preživijo, mora pri njih delati cela družina.

Otrok mora spoštovati starše, saj so moji otroci moj obraz in ne morejo početi vsega, kar se jim zdi. Družine so med seboj povezane vse življenje.